МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Кафедра іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін

О. Ю. Герасименко

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

ЛАТИНСЬКА МОВА

Ступінь: бакалавр

Кривий Ріг
2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Кафедра іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін

О. Ю. Герасименко

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

ЛАТИНСЬКА МОВА

Ступінь: бакалавр

Затверджено на засіданні
кафедри іноземної філології,
українознавства та соціально-
правових дисциплін
Протокол № 3
від “01” жовтня 2021 р.

Схвалено навчально-
методичною радою ДонНУЕТ
Протокол №_3___
від “28” жовтня 2021 р.

Кривий Ріг
2021

УДК 811.111’276.6:33 (075.8)
ББК 81.2 Англ-923
Г 37

Герасименко, О. Ю.

Г 37 Методичні рекомендації з вивчення дисципліни «Латинська мова», ступінь бакалавр. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2021. 108 с.

Запропонована методична розробка сприятиме розвитку лексичних та граматичних навичок студентів. Робота містить вправи за темами, які передбачені робочою програмою дисципліни.

Завдання складені на основі сучасних вимог до укладання навчально-методичної літераури та з урахуванням розвитку комунікативної компетенції.

ББК 81.2 Англ-923

© Герасименко О. Ю., 2021
© Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 7

ЧАСТИНА 1. ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ 8

ЧАСТИНА 2. ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 16

LECTIO I (PRIMA) 17
Alphabetum Latinum (латинськийалфавіт).
Правила читання та наголосу.

LECTIO II (SECUNDA) 21
Nomen substantivum (іменник).
Граматичні категорії іменника.
Поділ іменників на відміни. I та II відміни іменників.

LECTIO III (TERTIA) 25
Nomen adiectivum (прикметник).
Pronomen (займенник).
Граматичні категорії прикметника.
Прикметники I-II відміни.
Займенники особові, зворотний, присвійні.

LECTIO IV (QUARTA) 27
Nomen substantivum (іменник).
III відміна іменників.

LECTIO V (QUINTA) 31
Nomen adiectivum (прикметник).
Прикметники III відміни.

LECTIO VI (SEXTA) 33
Nomen substantivum.
IV і V відміни іменників.
Незмінні частини мови.

LECTIO VII (SEPTIMA) 37
Nomen adiectivum (прикметник)
Gradus comparationis adiectivorum
(ступені порівняння прикметників)

LECTIO VIII (OCTAVA) 40
Pronomina (займенники).

LECTIO IX (NONA) 43
Nomen numerale (числівник)

LECTIO X (DECIMA) 47
Verbum (дієслово).
Praesens indicativi active et passivi
(теперішній час дійсного способу активного і пасивного станів).

LECTIO XI (UNDECIMA) 50
Verbum (дієслово).
Imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi (минулий та майбутній часи недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів).

LECTIO XII-XIII (DUODECIMA - TERTIA DECIMA) 54
Verbum (дієслово).
Часи системи perfectum (активний стан):
Perfectum, plusquamperfectum, futurum II indicativi activi.

LECTIO XIV (QUARTA DECIMA) 57
Verbum (дієслово)
Часи системи perfectum (пасивний стан):
perfectum, plusquamperfectum, futurum II indicativi passivi

LECTIO XV (QUINTA DECIMA) 59
Verba deponentia et semideponentia
(відкладні та напіввідкладні дієслова)
Verba anomala (неправильні дієслова)

LECTIO XVI-XVII (SEXTA DECIMA – SEPTIMA DECIMA) 61
Verbum (дієслово).
Неособові (іменні) форми дієслова: infinitivi, participia, gerundium et gerundivum.

LECTIO XVIII-XX (OCTAVA DECIMA - VICESIMA) 66
Особливості латинського синтаксису:
coniugatio periphrastica activa et coniugatio
periphrastica passiva. Ablativus absolutus.

ЧАСТИНА 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ 73

Завдання до самостійної роботи 74
Тексти для читання 100

APPENDIX 104

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 106

ПЕРЕДМОВА

Дисципліна «Латинська мова» представляє собою теоретичний фундамент для усіх інших мовознавчих дисциплін, оскільки ознайомлює з основами теорії мови, розвиває вміння свідомо підходити до мовних явищ і вводить поняття, необхідні для вивчення будь-якої лінгвістичної дисципліни.

Ознайомлення з основами латинської граматики, з лексикою латинської мови сприяє більш легкому засвоєнню нових європейських мов та поглиблює розуміння рідної мови, тому що латинська мова зіграла значну роль у формуванні граматичної та лексичної структури усіх європейських мов. Латинська мова й сьогодні не втратила свого значення в утворенні наукової термінології. Знання латинської мови необхідні філологові при вивченні античної і середньовічної літератури, різних аспектів мовознавства, літературознавства тощо.

Метою викладання навчальної дисципліни є ознайомлення з елементарними основами граматики латинської мови, розширення лінгвістичного кругозору студентів, надання базових відомостей з історії та культури античного світу.

Вивчення латинської мови здійснюється відповідно усіх аспектів вивчення іноземної мови: оволодіння фонетикою, орфографією, граматикою, лексикою; засвоєння техніки читання, вивчення латинських крилатих фраз та висловів. Система завдань передбачає активізацію самостійної перекладацької діяльності студента, чому сприяють завдання для самостійної роботи та тексти для перекладу.

Зміст методичних рекомендацій і їхня структура підпорядковані одній меті – допомогти студентам-філологам закладів вищої освіти опанувати найважливіші теоретичні знання з латинської мови, набути навичок читання, оволодіти термінологією, спрямованою на формування всебічно освіченого фахівця-філолога з метою ефективного функціонування у культурному розмаїтті навчального та професійного середовища.

Методичні рекомендації складаються з двадцяти тем, передбачених робочою програмою дисципліни. Кожен розділ містить вправи, виконання яких сприяє розвитку предметної компетеності студентів першого рівня вивчення іноземної мови.

РОЗДІЛ І
ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

1. Опис дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни
Обов'язкова *(для студентів спеціальності "назва спеціальності")* / вибіркова дисципліна	**Обов'язкова для ЗВО спеціальності 035 «Філологія»**
Семестр *(осінній / весняний)*	**осінній**
Кількість кредитів	**4**
Загальна кількість годин	**120**
Кількість змістових модулів	**2**
Лекції, годин	**-**
Практичні / семінарські, годин	**49**
Лабораторні, годин	**-**
Самостійна робота, годин	**71**
Тижневих годин для денної форми навчання:	
аудиторних	**3,5**
самостійної роботи студента	**5**
Вид контролю	**залік**

2. Програма дисципліни

Ціль: надання базових знань з граматики латинської мови, розвиток наукового підходу до сучасних мов, розширення лінгвістичного і культурологічного кругозору студентів, розуміння лінгвістичних і літературознавчих термінів, міжнародної наукової та політичної термінології, надання базових відомостей з історії та культури античного світу. Загальнолінгвістичне та загальнокультурне значення латинської мови робить її вивчення органічним елементом філологічної освіти.

Завдання:

ознайомити з системою латинської мови;

надати студентам теоретичні знання з фонетики, морфології, синтаксису латинської мови;

навчити студентів читати, перекладати латинські тексти за допомогою словника, визначати граматичні форми в контексті та поза контекстом, виконувати граматичний аналіз речень, віднаходити відповідники граматичних конструкцій при перекладі;

розвивати навички самостійної роботи з довідковою літературою, а саме зі словниками, граматичними довідниками, збірками латинських афоризмів;

надати теоретичні знання з фонетики, морфології, синтаксису латинської мови;

навчити читати, перекладати латинські тексти за допомогою словника;

визначати граматичні форми в контексті та поза контекстом, виконувати граматичний аналіз речень;

віднаходити відповідні граматичних конструкцій при перекладі;

розвити навички самостійної роботи з довідковою літературою, а саме зі словниками, граматичними довідниками, збірками латинських афоризмів;

реалізувати загальнокультурне й естетичне виховання.

Предмет: латинська мова.

Зміст дисципліни розкривається в темах:

Тема 1. З історії розвитку латинської мови.

Тема 2. Фонетика та графіка. Правила читання та наголосу.

Тема 3. Система імен латинської мови:

- Іменник.
- Прикметник.
- Займенник.
- Числівник.

Тема 4. Дієслово

- Часи системи інфекта (активного і пасивного станів).
- Часи системи перфекта (активного і пасивного станів).
- Відкладні та напіввідкладні дієслова.
- Неправильні дієслова.
- Неособові (іменні) форми дієслова.

Тема 5. Незмінні частини мови

Тема 6. Особливості латинського синтаксису.

Опанування дисципліни дозволяє забезпечити:

1) формування:

загальних програмних компетентностей:

здатність учитися і оволодівати сучасними знаннями;

здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел;

уміння виявляти, ставити та вирішувати проблему;

здатність працювати в команді та автономно;

здатність спілкуватися іноземною мовою;

здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

здатність проведення досліджень на належному рівні;

фахових програмних компетентностей:

усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ;

здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні;

здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії мов, що вивчаються;

здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів;

здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань;

здатність описувати соціолінгвальну ситуацію;

здатність здійснювати лінгвістичний та філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів;

здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів, інтерпретації та перекладу тексту;

здатність до надання консультацій з дотримання норм літературної мови та культури мовлення.

2) досягнення **програмних результатів навчання**:

ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати;

організовувати процес свого навчання й самоосвіти;

знати й розуміти систему мов, що вивчаються, і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності;

аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють;

знати й розуміти основні поняття, теорії та концепції обраної філологічної спеціалізації, уміти застосовувати їх у професійній діяльності;

збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови й використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання;

мати навички управління комплексними діями або проектами при розв'язанні складних проблем у професійній діяльності в галузі обраної філологічної спеціалізації та нести відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах;

мати навички участі в наукових та/або прикладних дослідженнях в галузі філології;

описувати соціолінгвальну ситуацію;

знати норми літературної мови та вміти їх застосовувати у практичні й діяльності;

використовувати мови, що вивчаються, в усній та письмовій формі;

забезпечення міжмовної та міжкультурної усної та письмової комунікації та міжмовного і міжкультурного обміну інформацією в різних галузях шляхом перекладу різноманітних за змістом та жанром текстів іноземною (іноземними) та українською мовами;

здійснювати лінгвістичний та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів.

3) набуття **результатів навчання** (згідно Дублінських дескрипторів):

– **знання:**

- правил читання латинських літер та їх сполучень;

- понятійного апарату фонетики, морфології, словотворення, синтаксису,

лексикології латинської мови;

- граматичних категорій латинської мови;
- основ синтаксису простого та складного речень;
- 100 латинських паремій;
- міжнародного студентського гімну “Gaudeamus”;
- базових відомостей про реалії матеріальної та духовної культури Давнього Риму, які є необхідними для адекватного розуміння латинського тексту античної епохи;
- базових навичок усного спілкування латинською мовою.

– **уміння/навички**:

- читати та писати латинською мовою;
- перекладати зі словником оригінальні латинськомовні джерела;
- перекладати з української на латинську мову нескладні тексти, прості вирази, афоризми, паремії;
- пояснювати фонетичні, лексичні та граматичні явища латинської мови;
- розпізнавати запозичені латинські корені в українській лексиці;
- користуватися словниками і довідковою літературою з латинської мови;
- адекватно використовувати пареміологічний фонд латинської мови;
- використовувати систему знань, отриманих у результаті вивчення латинської мови, у галузі гуманітарних і професійно-орієнтованих дисциплін.

– **комунікація:**

ефективно встановлювати і підтримувати комунікацію в навчальних ситуаціях, здійснювати чіткі та детальні повідомлення на різні теми та аргументувати свою позицію щодо обговорюваної проблеми;

вільно спілкуватись із носіями мови, чітко, детально висловлюватись з широкого кола тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти;

– **відповідальність і автономія**:

застосовувати міжкультурне розуміння у процесі безпосереднього усного і писемного спілкування в академічному та професійному середовищі;

належним чином поводити себе і реагувати у типових академічних, професійних, світських і повсякденного ситуаціях, а також знати правила взаємодії між людьми у різних ситуаціях.

3. Структура дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	усього	У тому числі			
		л	п/с	лаб	срс
1	2	3	4	5	6
Модуль 1					
Змістовий модуль 1: Фонетика та морфологія					

Тема 1. З історії розвитку латинської мови. Фонетика та графіка.	20		4		16
Тема 2. Система імен латинської мови.	40		22		18
Разом за змістовим модулем 1	**60**		**26**		**34**
Змістовий модуль 2: Морфологія та синтаксис					
Тема 3. Дієслово. Часи системи інфекта та перфекта.	40		16		24
Тема 4. Синтаксис простого речення.	20		7		13
Разом за змістовим модулем 2	**60**		**23**		**37**
Усього годин	**120**		**49**		**71**

4. Теми семінарських/практичних/лабораторних занять

№ з/п	Вид і тема заняття	Кількість годин
1	Практичне заняття Латинський алфавіт.	2
2	Практичне заняття Правила читання та наголосу.	2
3	Практичне заняття Іменник. Граматичні категорії іменника.	2
4	Практичне заняття Поділ іменників на відміни. I та II відміни іменників.	2
5	Практичне заняття Прикметник. Граматичні категорії прикметника. Прикметники I-II відміни.	2
6	Практичне заняття Іменник. III відміна іменників.	2
7	Практичне заняття IV і V відміни іменників.	2
8	Практичне заняття Прикметник. Прикметники III відміни.	2
9	Практичне заняття Прикметник. Ступені порівняня прикметників.	2
10	Практичне заняття Займенники особові, зворотний, присвійні.	4
11	Практичне заняття Числівник.	2
12	Практичне заняття Незмінні частини мови.	2
13	Практичне заняття Дієслово. Теперішній час дійсного способу активного і пасивного станів.	2
14	Практичне заняття Дієслово. Минулий та майбутній часи недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів.	4
15	Практичне заняття Дієслово. Часи системи perfectum (активний стан).	2

16	Практичне заняття Часи системи perfectum (пасивний стан)	2
17	Практичне заняття Відкладні та напіввідкладні дієслова. Неправильні дієслова.	4
18	Практичне заняття Неособові (іменні) форми дієслова.	2
19	Практичне заняття Синтаксис. Основні поняття.	2
20	Практичне заняття Особливості латинського синтаксису.	3
21	Практичне заняття Синтаксис простого речення.	2
Всього		**49**

5. Розподіл балів, які отримують студенти

Вид контролю: залік

Відповідно до системи оцінювання знань студентів ДонНУЕТ, рівень сформованості компетентностей студента оцінюються впродовж семестру (100 балів).

Оцінювання студентів протягом семестру
(очна форма навчання)

№ теми практичного заняття	Аудиторна робота					Позааудиторна робота	Сума балів
	Тестові завдання	Виконання практичних завдань теми	Обговорення теоретичних питань теми	Індивідуальне завдання	ПМК	Завдання для самостійного виконання	
Змістовий модуль 1							
Тема 1		2					2
Тема 2	2	2				0,5	4,5
Тема 3		2				0,5	2,5
Тема 4		2				0,5	2,5
Тема 5		2				0,5	2,5
Тема 6	2	2				0,5	4,5
Тема 7		2				0,5	2,5
Тема 8		2				0,5	2,5
Тема 9	2	2				0,5	4,5
Тема 10	2	2				0,5	4,5
Тема 11	1	2		4		0,5	7,5
Тема 12	1						1
Разом змістовий модуль 1	10	22		4	10	5	51
Змістовий модуль 2							
Тема 13		2				0,5	2,5
Тема 14	2	2				0,5	4,5

Тема 15		3		3		0,5	6,5
Тема 16	2	2				0,5	4,5
Тема 17		2				0,5	2,5
Тема 18	2	3				1	6
Тема 19	2	3		5		0,5	7,5
Тема 20	2						2
Тема 21							3
Разом змістовий модуль 2	10	17		8	10	4	49
Разом							**100**

Оцінювання студентів протягом семестру (заочна форма навчання)

Поточне тестування та самостійна робота				Сума в балах
Змістовий модуль 1	Індивідуальне завдання 1	Змістовий модуль 2	Індивідуальне завдання 2	100
30	20	40	10	

Загальне оцінювання результатів вивчення навчальної дисципліни

Для виставлення підсумкової оцінки визначається сума балів, отриманих за результатами виконання завдань практичного спрямування, а також за результатами складання змістових модулів. Оцінювання здійснюється за допомогою шкали оцінювання загальних результатів вивчення дисципліни (модулю).

Оцінка		
100-бальна шкала	**Шкала ECTS**	**Національна шкала**
90-100	A	5, «відмінно»
80-89	B	4, «добре»
75-79	C	
70-74	D	3, «задовільно»
60-69	E	
35-59	FX	2, «незадовільно»
0-34	F	

РОЗДІЛ ІІ
ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

LECTIO I (PRIMA)

Alphabētum Latinum (латинськийалфавіт)

План:

- Латинська абетка та її походження. Голосні букви та j.
- Дифтонги і диграфи.
- Поєднання букви j з голосними a, e, o, u.
- Приголосні букви.
- Сполучення приголосних з голосними.
- Сполучення приголосних.
- Наголос.
- Поділ на склади.Відкриті та закриті склади.
- Граматична будова латинської мови.

1) Алфавіт

Алфавіт римляни запозичили у греків із південної Італії за посередництвом етрусків. У класичну епоху (I ст. до н. е.) латинський алфавіт складався з 24 літер:

Буква Назва		Буква Назва		Буква Назва		Буква Назва	
A a	**а**	**G g**	**ге**	**N n**	**ен**	**T t**	**те**
B b	**бе**	**H h**	**га**	**O o**	**о**	**U u**	**у**
C c	**це**	**I i**	**і**	**P p**	**пе**	**V v**	**ве**
D d	**де**	**K k**	**ка**	**Q q**	**ку**	**X x**	**ікс**
E e	**е**	**L l**	**ель**	**R r**	**ер**	**Y y**	**іпсилон**
F f	**еф**	**M m**	**ем**	**S s**	**ес**	**Z z**	**зета**

Голосні звуки (vocales) a, e, o, u вимовляються як українській

[а, е, о, у]. Буква **i** позначає голосний звук [і], але на початку складу перед голосним вимовляється як приголосний [й]: пор. I-ta-li-a, ia-nu-a, Iu-li-a. Буква **y** вживається у словах грецького походжен: вимовляється як укр. [і]: lyra, pyramis.

Дифтонги (двозвуки, які утворюють один склад):

au вимовляється, як українське [ау] чи [ав]: aurum, Augustus;

eu вимовляється як [еу] чи [ев]: Europa, neutrum.

Диграфи (дві букви, які передають один звук):

ae позначає голосний [е]: ae-га;

oe позначає довгий закритий голосний [е]: poena.

Якіцо у буквосполученнях **ae** та **oe** голосні належать до різних складів,то вимовляються як два звуки. У такому випадку над буквою **e** ставиться риска або дві крапки: a-ër, po-ë-ta.

Букви та буквосполучення, що передають голосні звуки:

	Приклади для читання
a	alea, amo, argumentum, avis
e	ego, Ennius, epistula, error, erudio
i	ibi, imperium, insula, inter, Italia ianua, ius, iniuria, iudicium, Troia
o	oculus, optimus,orator,ornamentum
u	ubi, umbra, unus, urbs, utilis
y	lyra, Lydia
ae	aera, aevum, Graecia, *але* aër
oe	poena, proelium, *але* poëta, poëma
Дифтонг	
au	aurum, Augustus
eu	Europa, neutrum

Голосні звуки за природою є довгими (а, ё, ї, ō, ū, ae, oe) або короткими (ă, ĕ, ĭ, ŏ, ŭ). Крім того, на часокількість голосного звука впливає його положення у слові:

а) голосний перед голосним є коротким;

б) голосний перед двома приголосними є довгим.

Відповідно довгими або короткими є склади у слові.

Приголосні звуки (consonantes) латинської мови вимовляються майже так, як відповідні приголосні в українській мові. У вимові окремих звуків є такі особливості:

а) **c** у латинській мові класичного періоду в усіх позиціях вимовляється як укр. [к]. Але уже з IV-V ст.н.е. цей звук перед голосними звуками [е] та [і] зазнав палаталізації і став вимовлятися як укр. [ц]. Така практика різного читання букви **c** закріпилась згодом у багатьох мовах. Отже, букву **c** читаємо як укр. [ц] перед звуками [е] та [і], які на письмі передаються буквами **e, i, y** та буквосполученнями **ae** і **oe:** Cicero, Caesar, cytus, coepi. В усіх інших випадках, тобто перед голосними **a, o, u,** перед усіма приголосними та в кінці слова **c** вимовляється як укр. [к]: caput, corona, pecunia, pactulac;

б) **h** у латинській мові не є приголосним звуком, а придихом до голосного, вимовляється приблизно так, як укр. [г]: historia, honor;

g вимовляється як укр. [г]: genus, gloria;

в) **L** вимовляється як західноєвропейське [1]: labor, locus, luna;

г) **s** вимовляється, як укр. [с]: sensus, signum, spes, але у середині слова між голосними, а також між голосним і приголосними **m** або **n, s** вимовляється як укр. [з]: rosa, censor;

д) буква **x** позначає два звуки: [кс] або [кз]: lux; exercitus;

е) **z** вживається в словах грецького походження і вимовляється як [з]: zona;

є) буква **q** вживається тільки у сполученні з **u** перед голосними, таке

буквосполучення вимовляється як [кв]: aqua, quis, antiquus.

Буквосполучення:

ch вимовляється як укр. [х]: charta, schola;

ph вимовляється як укр. [ф]: philisophus;

rh вимовляється як [р]: rhetor;

th вимовляється як [т]: theatrum;

ti у класичній латині вимовлялось, як [ті], але у IV-V ст. н.е. перед голосним стало вимовлятись як [ці]: sententia, lectio, проте якщо перед сполученням **ti** стоять приголосні **s, t**, **x**, то **ti** вимовляється як [ті]: ostium, Attius;

ngu та **su,** які з наступним голосним утворюють один склад, вимовляються як [нґв] або [sv]: lin-gua, sua-vis.

Букви та буквосполучення, що передають приголосні звуки

b	barba, bonus, brevis	**q**	aqua, antiquus, quis
c	causa, credo, lac	**r**	rarus, regnum, ruina
	Cicero, Caesar, civis	**s**	sapiens, scriptor, signum
d	deus, domus, durus		Asia, miser, rosa,
f	fabula, forum, fructus	**t**	tabula, tempus, tres
g	gaudeo, gens, gradus	**v**	veto, via, victoria
h	habeo, historia, homo	**x**	Xerxes, lex, iudex, rex
k	Kalendae	**z**	Zona
l	labor, lego, littera	**ch**	charta, schola
m	mater, memoria,	**ph**	philosophia
n	natura, niger, numerus	**rh**	Rhenus, rhetor
p	pater, persona, populus	**th**	cathedra, mythus

2) Наголос

1. Наголос в латинській мові ніколи не стоїть на останньому складі.

2. У двоскладових словах наголос завжди стоїть на початковому складі.

3. У багатоскладових словах наголос пов’язаний з часокількістю передостаннього складу. Часокількість складу визначається довготою або короткістю голосного звука, що творить склад. Кожен голосний латинської мови за своєю природою є довгим або коротким. Довгими завжди є дифтонги та диграфи. Але на часокількість голосного впливає також його положення у слові. За своїм положенням голосний є довгим перед двома приголосними і коротким **перед іншим голосним,** незважаючи на свою природу. **В** інших випадках, тобто перед одним приголосним, **природна часокількість голосного** позначається знаками довготи (риска над буквою) або короткості **(дужка над буквою). У** зв’язку з цим правило на голошування формулюється так: **У багатоскладових словах наголос ставиться на передостанній склад, якщо він довгий, а якщо передостанній склад короткий, то наголос ставиться на третій склад від кінця.** Для постановки наголосу у багатоскладових словах, виходячи з наведеного

правила, достатньо знати часокількість передостаннього складу, напр.: a-ml-cus, a-nl-mal, ma-gis-ter, ra-ti-o.

3) Граматична будова латинської мови

Латинська мова належить до індоєвропейських мов синтетичного (флективного) типу, в яких граматичні відношення виражаються переважно за допомогою зміни граматичної форми слова з додаванням до основи суфіксів та закінчень.

LECTIO II (SECUNDA)
Nomen substantivum (іменник)

План:

- Граматичні категорії іменників.
- Відмінок. Відміна.
- Словникова форма.
- 1-а відміна іменників.
- 2-га відміна іменників.

1) Граматичні категорії іменника

1. Genus (рід)

Латинська мова розрізняє три роди іменників: **masculinum** (чоловічий), **feminīnum** (жіночий), **neutrum**(середній). Рід іменника визначається за граматичним закінченням. Враховуючи велику кількість винятків із правил про рід, кожен словник вказує рід іменника першими буквами названих вище термінів: **m, f, n.** До загальних винятків належать: усі назви осіб та тварин чоловічої статі, а також назви вітрів, місяців і річок є чоловічого роду; назви жінок та тварин жіночої статі, а також назви дерев, міст, країн, островів є жіночого роду.

Роди іменників у різних мовах часто не збігаються, порівняйте латинське ***flos, -ōris m,*** українське *квітка ж. р.,*російське *цветок ч. р.,* латинське ***vita, -aef ,*** українське *життя с. р.,*російське *жизнь ж. р.*

2. Numerus (число)

У латинській мові є два числа: **singulāris** (однина) та **plurālis** (множина). Деякі іменники вживаються тільки в однині **(singularia tantum)** або тільки у множині **(pluralia tantum).**

3. Casus (відмінок)

У класичній латинській мові - шість відмінків:

Nominatīvus *(хто? що?)* - відмінок підмета та іменної частині присудка (називний);

Genetīvus *(кого? чого?)* - відмінок неузгодженого означення (родовий);

Datīvus *(кому? чому?)* - відмінок непрямого додатка (давальний);

Accusatīvus *(кого? що?)* - відмінок прямого додатка (знахідний);

Ablatīvus *(ким? чим?; на кому? на чому? де?; звідки?)* - відмінок додатка та обставини (орудний, місцевий та відсутній в українській мові віддільний).

Vocatīvus - відмінок звертання (кличний).

Залежно від характеру історичної основи слова та пов’язаного з ним способу творення відмінкових форм іменники, прикметники, деякі числівники та займенники розділяються за різними типами Ндмшювання, тобто поділяються на відміни.

2) Поділ іменників на відміни

Іменники, які при зміні мають однакові (чи майже однакові) закінчення, об’єднуються у відміну **(declinatio).** В латинській мові 5 відмінків.

Зразки запису іменників різних відмін у словниках

Відміна	Рід	Історична основа	Закінчення N. sing.	Закінчення G. sing.	Словникові форми іменників
I	f	-ā-	-a	-ae(<ai)	terra, -ae f; vita, -ae f
II	m n	-ŏ-	-us;ø -um	-i (<oi)	locus, -i m; liber, -bri m; verbum, -i n
III	m f n	Приголосна або -i-	s,ø	-is	victor, -ōris m; natio, -ōnis f; tempus, -ŏris n
IV	m n	-ū-	-us -u	-us	casus, -us, m; cornu, -us, n
V	f	-ē-	-es	-ei	spes, -ei, f; res, rei, f

Відміна іменника залежить від історичної основи слова. В ході, розвитку латинської мови кінцеві голосні історичної основи зливалися з відмінковими закінченнями, а називні відмінки іменників різних відмін часто мали однакові закінчення, через що визначити відміну латинського іменника ні за називним відмінком, ні за історичною основою практично неможливо. Визначається відміна іменника за закінченням родового відмінка однини, яке подається у| словниках після форми називного відмінка (часто разом з частиною основи).

3) Declinatio prima (Перша відміна)

До першої відміни належать іменники жіночого та чоловічого родів, які в **N. sing,** мають закінчення **-a,** в **G. sing, -ae:** ***aqua, -ae f*** *вода,* ***causa, -ae f*** *причина,* ***fabŭla, -ae f*** *байка,* ***filia, -ae*** **f** *дочка,* ***lingua, -ae f*** *мова,* ***littĕra, -ae f*** *буква,* ***memoria, -ae f*** *пам ’ять,* ***nauta, -ae*** **m** *моряк,* ***patria, -ae f*** *батьківщина,* ***persōna, -ae f*** *особа,* ***poēta, -ae m*** *поет,* ***Roma, -ae f*** *Рим,* ***rosa, -ae f*** *троянда*; ***scientia, -ae f*** *знання, наука,* ***victoria, -ae f*** *перемога,* ***vita, -ae f*** *життя.*

Відмінкові закінчення I відміни
та зразок відмінювання іменника

	Sing.	P1.
N.V.	-a	-ae
G.	-ae	-arum
D.	-ae	-is
Acc.	-am	-as
Ab	-a	-is

	Sing.	PI.
N.V.	rosa	rosae
G.	rosae	rosārum
D.	rosae	rosis
Acc.	rosam	rosas
Abl.	rosa	rosis

4) Declinatio secunda (Друга відміна)

До другої відміни належать іменники чоловічого та середнього родів, які в ***G.* sing,** мають закінчення ***-i.*** Іменники чоловічого роду в **N.sing,** мають закінчення **–us** або нульове (усі іменники з нульовим закінченням в **N. sing,** закінчуються на **-er**); іменники середнього роду **-um:** ***amīcus***, ***-i m*** *друг,* ***annus, -i m*** *- рік,* ***astrum, -i n*** *зірка,* ***bellum, -i n*** *війна,* ***caelum, -i n*** *небо;* ***deus, -i m*** бог, ***filius, -i m*** *син,* ***initium, -i n*** *початок,* ***locus, -i m*** *місце,* ***lupus, -i m*** *вовк,* ***magister, -tri m*** *учитель,* ***numĕrus, -i m*** *число,* ***puer, -eri m*** *хлопчик,* ***popŭlus, -i m*** *народ,* ***scutum, -i n*** *щит,* ***verbum, -i n*** *слово,* ***vir, viri, m*** *чоловік,* мужчина. Як винятки, до другої відміни належать деякі іменники діючого роду: ***malus, -i f*** *яблуня;* ***humus, -i f*** *ґрунт.*

Відмінкові закінчення II відміни

	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
N.	-us, ø	-um	-i	-a
G.	-i		-ōrum	
D.	-o		-is	
Acc.	-um	=N.	-os	-a
Abl.	-o		-is	
V.	e, =N.	=N.	-i	-a

Зразки відмінювання іменників II відміни

	Singularis				
N.	popŭlus	puer	liber	verbum	initium
G.	popŭli	puĕri	libri	verbi	initii
D.	popŭlo	puĕro	libro	verbo	initio
Acc.	popŭlum	puĕrum	librum	verbum	initium
Abl.	popŭlo	puĕro	libro	verbo	initio
V	popŭle	puer	liber	verbum	initium

	Pluralis				
N. V.	popŭli	puĕri	libri	verba	initia
G.	populōrum	puerōrum	librorum	verborum	initiorum
D.	popŭlis	puĕris	libris	verbis	initiis
Acc.	popŭlos	puĕros	libros	verba	initia
Abi.	popŭlis	puĕris	libris	verbis	initiis

Зауваження до відмінювання іменників II відміни

1. Закінчення **-e** у **V. sing,** мають тільки іменники чоловічого роду II відміни на **-us;** в усіх інших випадках **Vocatīvus** = **Nominatīvus.**

2. Власні імена на **-ius (*Ovidius, Horatius*)**та іменник ***filius*** у **V. sing,** закінчуються на **-i:** ***Ovidi, fili!***

3. Іменники середнього роду II відміни, як і усі слова середньо го роду (іменники усіх відмін, прикметники, займенники), в **Acc.** мають таке закінчення, як у **N.**; а у цих відмінках множини мають закінчення **-a** (порівняй українське: *вікно відчинене* і *відчини вікно; вікна відчинени* і *відчини вікна).*

LECTIO III (TERTIA)
Nomen adiectivum (прикметник).

План:

- Nomen adiectivum (прикметник).
- Pronomen (займенник)
- Граматичні категорії прикметника.
- Прикметники I-II відміни.
- Займенники особові, зворотний, присвійні

1) Латинські прикметники залежно від їх морфологічної приналежності поділяються на дві групи: прикметники I-II відміни та прикметники III відміни. Словниковою формою прикметника переважно служить називний відмінок однини чоловічого; жіночого та середнього родів. За цими формами визначається приналежніст прикметника до однієї з названих груп, тобто спосіб відмінюван прикметників.

Прикметники I-II відміни мають такі родові закінчення чоловічий рід **–us** або **нульове** (усі прикметники з нульовим закінченням в чоловічому роді закінчуються на **-er**); жіночий **-a,** середній —**um:** ***bonus, bona, bonum*** *добрий,-а,-е;* ***longus, -a, -um*** *довгий;* ***magnus, -a, -um*** *великий;* ***Graecus, -a, -um*** *грецький,* ***Romānus, -a, -um*** *римський;* ***liber, libĕra, libĕrum*** *вільний;* ***miser, -ĕra, -ĕrum*** *нещасний;* ***niger, nigra, nigrum*** *чорний;* ***ruber, -bra, -brum*** *червоний.* Відповідно до історичної основи та закінчення називного відмінка прикметники I-II відміни відмінюються: за I відміною – жіночий рід, за II – чоловічий та середній роди. Відмінкові закінчення дивись у попередній лекції.

Прикметники узгоджуються з іменником у роді, числі та відмінку: ***amīcus bonus, filia bona, verbum bonum; lupus niger, fabŭla nigra, scutum nigrum; nauta Romānus, historia Romāna.***

2) Латинські займенники поділяються на розряди, аналогічні до відповідних розрядів в українській та інших мовах.

1. Pronomĭna personalia (особові займенники)

В латинській мові чотири особові займенники: ***ego*** я, ***tu*** *ти,* **nos** *ми,* **vos** *ви.* Усі вони змінюються за відмінками.

N.	ego	*я*	tu	*ти*	nos	*ми*	vos	*ви*
G.	mei	*мене*	tui	*тебе*	nostril	*нас*	vestri	*вас*
					nostrum	*з нас*	vestrum	*з вас*
D.	mihi	*мені*	tibi	*тобі*	nobis	*нам*	vobis	*вам*
Acc.	me	*мене*	te	*тебе*	nos	*нас*	vos	*вас*
Abl.	me	*мною*	te	*тобою*	nobis	*нами*	vobis	*вами*

Займенник ***ego*** при відмінюванні має суплетивні форми (пор. укр. я – мене, англ. I – me; нім. ich – mir, mich; фр. je – moi).

2. Pronōmen reflexīvum (зворотний займенник

N.	-		Acc.	se	*себе*
G.	sui	*себе*	Abl.	se	*собою*
D.	sibi	*собі*			

Деякі зауваження до відмінювання особових та зворотного займенників

1. Особових займенників 3-ї особи в латинській мові немає. Їхню роль виконують вказівні займенники.

2. Родовий відмінок множини особових займенників має дві фірми ***nostri, vestri*** *нас, вас;* ***nostrum, vestrum*** *з нас, з вас* (так званий родовий частковий).

3. Прийменник **cum** з особовими займенниками пишеться разом і ставиться після них ***mecum (= cum me)*** *зі мною.*

4. Зворотний займенник виражає зворотну дію тільки стосовно до 3-ї особи. В інших особах зворотна дія виражається відповідним особовим займенником:

1.amo me *я люблю себе*
2. amas te *ти любиш себе*
3. amat se *він любить себе*

1. amāmus nos *ми любимо себе*
2. amātis vos *ви любите себе*
3. amant se *вони люблять себе*

3. Pronomina possessīva (присвійні займенники)

В латинській мові п’ять присвійних займенників:

meus, mea, meum *мій, моя, моє*
tuus, tua, tuum *твій, твоя, твоє*
suus, sua, suum *свій, своя, своє*
noster, -tra, -trum *наш, наша, наше*
vester, -tra, -trum *ваш, ваша, ваше*

Ці займенники відмінюються за I-II відмінами, як прикметники на **-us, -a, -um** або **-er, -a, -um**. Як і прикметники, присвійні займенники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку: ***mea culpa*** *моя вина,* ***tuus amicus*** *твій друг,* ***patria nostra*** *наша батьківщина*.

LECTIO IV (QUARTA)
Nomen substantivum (іменник)

План:

- Nomen substantivum (іменник).
- III відміна іменників.
- Відмінкові закінчення приголосного типу.
- Зразки відмінювання іменників приголосною типу.
- Зразки відмінювання іменників мішаного типу.
- Відмінкові закінчення голосного типу.
- Зразки відмінювання іменників голосного типу.

До третьої відміни належать іменники чоловічого, жіночого та середнього родів, які в родовому відмінку однини мають закінчення- **is.** Називний відмінок однини III відміни утворений сигматичним (від назви грецької букви «сигма») або асигматичним способом, тобто має закінчення – **s** або **нульове: *urbs, urbis f*** *місто;* ***victor, victōris m*** *переможець.* В результаті ряду фонетичних змін (редукція голосних, асиміляція та спрощення приголосних та ін.), що відбувалися як в основі слів, так і при творенні називного відмінка, останній часто відрізняється від практичної основи, яку виділяємо в **G.sing**. перед закінченням **-is: *homo, homĭn-is m*** *людина;**miles, milĭt – is m*** *воїн;* ***aetas, aetāt-is f*** *вік*; ***lex, leg-is f*** *закон;* ***ars, art – is f*** *мистецтво;* ***nox, noct-is f*** *ніч;* ***nomen, nomĭn-is n*** *назва, ім я*; ***tempus, tempŏr –is n****-is n часа;* ***caput, capĭt-is n*** *голова.*

Сигматичний номінатив утворюють іменники, основи яких закінчуються на **c, g, t, d, i: *lux*** *(<lucs),* ***lucis f*** *світло;* ***rex*** *(<recs<regs),* ***regis m*** *цар;* ***civĭtas*** *(<civitass < civitats),* ***civitātis f*** *община, держава;* ***palus*** *(<paluss<paluts<paluds),* ***palūdis m*** *болото,* ***avis, avis f*** *птах.* Асигматичний номінатив утворюють іменники, основи яких закінчуються на **–l, -r, -n, -s, -i: *consul, consŭlis m*** *консул*; ***orator, oratōris m*** *оратор;* ***carmen, carmĭnis n*** *пісня;* ***natio, natiōnis f*** *народ, нація;* ***virgo, virgĭnis f*** *дівчина;* ***flos, floris*** *(<flosis)* ***m*** *квітка,* ***mare, maris n*** *море.*

У словнику іменники III відміни, як і інших відмін, записуються у називному відмінку з вказівкою закінчення родового відмінка однини для визначення відміни слова, але у **G. sing**, переважно вказується не тільки закінчення **-is**, а й останній склад основи для визначення практичної основи слова, яка зберігається при відмінюванні*:* ***carmen, -ĭnis n*** *пісня;* ***regio, -onis f*** *область, країна.* Якщо в основі слова в родовому відмінку нема жодних змін, то в словнику вказується тільки закінчення родового відмінка **-is: *scriptor, -is m*** *писар, письменник;* ***finis, -is m*** *кінець.*

Історична основа іменників III відміни закінчується на **приголосний** або голосний **-i-**. Відповідно до цього у III відміні виділяють приголосний та голосний різновиди, але частина іменників з історичною основою на **-i-** зазнала впливу приголосного різновиду. В результаті цього іменники III відміни поділяють три типи: приголосний, голосний та мішаний, які

відрізняються деякими відмінковими закінченнями.

За **приголосним типом** відмінюються нерівноскладові іменники усіх родів з основою на один приголосний (нерівноскладовими називають іменники, які в **G. sing**, мають більше складів в **N. sing**.): ***la-bor, la-bō-ris m*** *праця;* ***pax, pa-cis f*** *мир*; ***ge-nus, ge-nĕ-eris n*** *рід.*

Відмінкові закінчення приголосного типу

	Singularis		Pluralis	
	m,f	n	m,f	n
N.V.	Сигматичне або нульове		-es	-a
G.	-is		-um	
D.	-i		-ĭbus	
Acc.	-em	=N	-es	-a
Abl.	-e		-ĭbus	

Зразки відмінювання іменників приголосною типу

	m	m	f	f	n	n
Singularis						
N.V.	homo	orator	lex	aetas	nomen	tempus
G.	homĭnis	oratōris	legis	aetātis	nomĭnis	tempŏris
D.	homĭni	oratōri	legi	aetati	nomĭni	tempŏri
Acc.	homĭnem	oratōrem	legem	aetātem	nomen	tempus
Abl.	homine	oratōre	lege	aetāte	nomĭne	tempŏre
Pluralis						
N.V.	homĭnes	oratōres	leges	aetātes	nimĭna	tempŏra
G.	homĭnum	oratōrum	legume	aetātum	nomĭnum	tempŏrum
D.	hominĭbus	oratorĭbus	legĭbus	aetatĭbus	nominĭbus	temporĭbus
Acc.	homĭnes	oratōres	leges	aetātes	nomĭna	tempŏra
Abl.	hominĭbus	oratorĭbus	legĭbus	aetatĭbus	nominĭbus	temporĭbus

За **мішаним типом** ІІІ відміни відмінюються:

а) рівноскладові іменники жіночого та чоловічого родів, які у **N. sing.** закінчуються на **-es** або **-is** (рівноскладовими називають іменники, які в називному і родовому відмінках однини мають однакову кількість складів): ***a-vis, a-vis f*** *птах;* ***se-des, se-dis f*** *житло;* ***ci-vis, ci-vis m, f*** *громадянин;*

б) нерівноскладові іменники, основа яких закінчується на два або більше приголосних: *ars, ar-tis f мистецтво, ремесло: nox, noc-tis f ніч;os,* ***os-sis n*** *кістка;* ***cor, cor-dis n*** *серце*; ***fons, fon-tis m*** *джерело.*

При відмінюванні мішаний тип відрізняється від приголосного одним закінченням: **G.pl.** має закінчення **-ium** замість **–um.**

Зразки відмінювання іменників мішаного типу

	Singularis	Pluralis		Singularis	Pluralis
N.V.	urbs	urbes	N.V.	civis	cives
G.	urbis	urbium	G.	civis	civium
D.	urbi	urbĭbus	D.	civi	civĭbus
Acc.	urbem	urbes	Acc.	civem	cives
Abl.	urbe	urbibus	Abl.	cive	civibus

Як виняток, за приголосним типом відмінюються рівноскладові іменники: ***pa-ter, pa-tris m*** *батько*; ***ma-ter, ma-tris f*** *мати;**fra-ter, fra-tris m*** *брат*, ***iu-vĕ-nis, iu-vĕ-nis m*** *юнак*; ***ca-nis, ca-nis m*** *собака.*

За **голосним типом III відміни** відмінюються:

а) іменники середнього роду, які в **N. sing**, закінчуються на **–e, -al, -ar:** ***mare***, ***-is n*** *море*; ***anĭmal, -ālis n*** *тварина;* ***exemplar, -āris n*** *зразок;*

б) декілька рівноскладових іменників жіночого роду та власні назви на ***-is: secūris***, ***-is*** *сокира*; ***turris, -is*** *вежа*; ***Neapŏlis, -is*** *Неаполь*; ***Tibĕris, -is*** Тибр;

в) прикметники III відміни (див. наступне заняття).

Відмінкові закінчення голосного типу

	Singularis		Pluralis	
	m,f	n	m,f	n
N.V.	Сигматичне або нульове		-es	-ia
G.	-is		-ium	
D.	-i		-ibus	
Acc.	-em	=N	-es	-ia
Abl.	-i		-ibus	

Зауваження до таблиці

Іменники жін. роду на **–is** та власні назви в **Acc. sing**, мають закінчення **–im.**

Зразки відмінювання іменників голосного типу

	Singularis	Pluralis		Singularis	Pluralis
N.V.	mare	maria	N.V.	turris	turres
G.	maris	marium	G.	turris	turrium
D.	mari	maribus	D.	turri	turrĭbus
Acc.	mare	maria	Acc.	turrim	turres
Abl.	mari	marĭbus	Abl.	turri	turrĭbus

До голосної групи III відміни належить також іменник ***vis f*** *сила, могутність,* який не вживається в **G. sing,** і **D. sing.** У множині закінчення додаються до основи ***vir-***,утвореної від форми **N. Sing. *vis* (s > r** за законом ротацизму). Специфічно відмінюється власна назва ***Juppĭter*** *Юпітер.*

	Singularis	Pluralis
N.V.	vis	vires
G.	-	virum
D.	-	virĭbus
Acc.	vim	vires
Abl.	vi	virĭbus

N.	Iuppĭter
G.	Iovis
D.	Iovi
Acc.	Iovem
Abl.	Iove
V.	Iuppĭter(<Iov pater)

LECTIO V (QUINTA)
Nomen adiectivum (прикметник)

План:

- Nomen adiectivum (прикметник).
- Прикметники III відміни.
- Зразки відмінювання прикметників III відміни.

Прикметники III відміни, залежно від кількості родових закінчень у називному відмінку однини, поділяють на три групи:

1. Прикметники з трьома закінченнями: це такі, в яких кожен рід в N. sing, має своє закінчення: чоловічий - **нульове** (з кінцівкою **-er**), жіночий – **-is**, середній - **-e**: ***acer; acris, acre*** *гострий,-а, -е;* ***celer, celĕris, celĕre*** *швидкий, – а, -е;*

2. Прикметники з двома закінченнями: це такі, в яких чоловічий

і жіночий роди мають однакове закінчення **-is**, середній рід **-e**: ***brevis, breve*** *короткий, -а, -е*; ***facĭlis, facĭle*** *легкий,* -а, *-е;* ***omnis, omne*** *весь, вся, все*; *всякий, -а, -е*; ***simĭlis, simĭle*** *подібний, -а, -е.*

3. Прикметники з одним закінченням: це такі, які в називному відмінку однини мають однакову форму для всіх родів: ***felix*** *щасливий, -а, -е;* ***sapiens*** *розумний, -а, -е.*

У словниках прикметники з трьома та двома закінченій подаються тільки в називному відмінку однини, оскільки родовий відмінок усіх родів збігається з тією формою називного відмінка, яка закінчується на **-is**, а прикметники з одним закінченням подаються в називному та родовому відмінках, тобто так, як іменники. Зразки словникових записів: *celeber, -bris, -bre славний, -а, -е; знаменитий, -а, -е;* ***communis, -e*** *спільний, -а, -е;* ***difficĭlis, -e*** *важкий, -а, -е;* ***par, paris*** *рівний, -а, -е; однаковий, -а, -е.*

Прикметники III відміни, за незначними винятками (***dives, -ĭtis*** *багатий,* ***vetus, ĕris*** *старий* і деякі інші) відмінюються за голосним типом (див. табличку відмінкових закінчень у попередньому занятті).

Зразки відмінювання прикметників III відміни

а) з трьома закінченнями

	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m,f	n
N.V.	acer	acris	acre	acres	acria
G.		acris		acrium	
D.		acri		acrĭbus	
Acc.	acrem		acre	acres	acria
Abl.		acri		acrĭbus	

б) з двома закінченнями:

	Singularis		Pluralis	
	m,f	n	m,f	n
N.V.	brevis	breve	breves	brevia
G.	brevis		brevium	
D.	brevi		brevibus	
Acc.	brevem	breve	breves	brevia
Abl.	brevi		brevĭbus	

в) з одним закінченням

	Singularis		Pluralis	
	m,f	n	m,f	n
N.V.	felix		felīces	felicia
G.	felīcis		felicium	
D.	felīci		felicĭbus	
Acc.	felīcem	felix	felīces	felicia
Abl.	felīci		felicĭbus	

LECTIO VI (SEXTA)
Nomen substantivum

План:

- Nomen substantivum.
- Declinatio IV (quarta).
- Declinatio V (quinta).
- Adverbium (прислівник).
- Praepositio (прийменник).
- Coniunctio (сполучник).

1) Declinatio IV (quarta)

До четвертої відміни належать іменники чоловічою роду на **–us** та середнього роду на **-u,** які в G. **sing,** мають закінчення **-us: casus, casus m** *випадок,* ***exercitus, -us m*** *армія, військо,* ***fructus, -us m*** *плід, фрукт,* ***visus, -us m*** *зір,* ***usus, -us m*** *вживання, використання, досвід*. Декілька іменників IV відміни, як винятки, є жіночого роду: ***domus, -us f*** *дім,* ***manus, -us f*** *рука.*

Відмінкові закінчення IV відміни

	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
N.V	-us	-u	-us	-ua
G	-us		-uum	
D.	-ui	-u	-ĭbus	
Acc	-um	-u	-us	-ua
Abl	-u		-ĭbus	

Зразки відмінювання іменників IV відміни

	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
N.V	casus	casus	cornu	cornua
G.	casus	casuum	cornus	cornuum
D.	casui	casĭbus	cornu	cornĭbus
Acc.	casum	casus	cornu	cornua
Abl.	casu	casĭbus	cornu	cornĭbus

Деякі зауваження до IV відміни:

1.Декілька іменниківIV відміни в **D.pl.** і **Abl.pl.** мають закінчення – ***йbus: artus, -us m*** *суглоб,* ***lacus, -us m*** *озеро*.

2. Іменник ***domus, -us f*** при відмінюванні має закінчення IV та II відмін.

	Singularis	Pluralis
N.V	domus	domus
G.	domus	domuum (domōrum)
D.	domui	domĭbus
Acc.	domum	domos
Abl.	domo	domĭbus

3. Іменники IV відміни часто є віддієслівними дериватами, утвореними від основи супіна, напр., ***audītus, -us m*** *слух,* ***status, -us m****, становище* (пор. audio, audīvi, **audīt**um**,** audīre *слухати***,** sto, steti, **stat**um**,** stare *стояти).*

2. **Declinatio V (quinta)**

До п'ятої відміни належать іменники жіночого роду на ***-es,*** які в **G.sing.** мають закінчення ***-ei: acies, aciei f*** *бойова лінія*; ***fides, fidei f*** *віра,* ***res, rei f*** *річ*; *справа*; **spes, spei f** *надія*, ***dies, -ei m, f*** *день.*

Відмінкові закінчення іменників V відміни
та зразок відмінювання

	Singularis	Pluralis
N.V	-es	-es
G.	-ei	-ērum
D.	-ei	-ēbus
Acc.	-em	-es
Abl.	-e	-ēbus

	Singularis	Pluralis
N.V	-res	-res
G.	-rei	-rerum
D.	-rei	-rebus
Acc.	-rem	-res
Abl.	-re	-rebus

Зауваження до V відміни:

1. Тільки два іменники V відміни ***res*** і ***dies*** мають форми однини і множини; інші, які переважно означають абстрактні ін у множині не вживаються.

2. Іменник **res, rei *f*** часто із прикметниками I відміни уі єдині поняття: ***res publica*** *суспільна справа, республіка,держава; несприятливі обставини, нещастя;* ***res gestae*** *(pl.) здійснені справи, подвиги;* ***res novae*** *(pl.) нові обставини, державний переворот,* ***scriptor rerum gestarum*** *історик.*

3. Деякі іменники V відміни мають паралельні форми з I або III відмінами: ***materies, -ei f*** і ***materia, -ae f*** *матерія, речовина;* архаїчне ***plebes, -ei f*** і ***plebs, plebis f*** *плебс.*

Adverbium (прислівник)

Прислівники в латинській мові поділяються на дві групи:

1) самостійні (первинні): **fere** *майже*, ***iam*** *уже*, *ibi там, тоді,* ***semper*** *завжди,* ***nunc*** *тепер,* ***ubi*** *де, коли,* ***saepe*** *часто,* ***vix*** *ледве,через силу* та ін.

2) похідні (вторинні), утворені переважно від прикметників рідше – від іменників.

I. Від прикметників I-II відміни прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-e:**

Прикметник	Основа	Прислівник
altus, -a, -um *високий*	alt-	alte *високо*
bonus, -a, -um *добрий*	bon-	bene *добре*
clarus, -a, -um *ясний*	clar-	clare *ясно*
liber, -ĕra, -ĕrum *вільний*	liber-	libĕre *вільно*
longus, -a, -um *довгий*	long-	longe *довго, далеко*
malus, -a, -um *поганий*	mal-	male *погано*

Від прикметників III відміни прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника суфікса –**ĭter** або **–er** (якщо основа прикметника закінчується на **-nt-**):

Прикметник	Основа	Прислівник
acer, acris, acre *гострии*	acr-	acrĭter *гостро*
brevis, -e *короткий*	brev-	brevĭter *коротко*
celer, -ĕris, -ĕre *швидкий*	celer-	celerĭter *швидко*
felix, felicis *щасливий*	felic-	felicĭter *щасливо*
prudens, -ntis *розсудливий*	prudent-	prudenter *розсудливо*
sapiens, -ntis *розумний*	sapient-	sapienter *розумно*

У значенні прислівника може вживатися форма **Acc.** або **Abl.sing.** прикметник середнього роду та деяких іменників:

casus, -us *випадок*–**casu** *випадково;*
facilis, -e *легкий* – **facile** *легко*;
meritus, -a, -um *заслужений*-**merĭto** *заслужено*;
multus, -a, -um *численний* –**multum** *багато*; **multu** *небагато, значно;*
primus, -a, -um *перший* –**primum** *спочатку*;
serus, -a, -um *пізній* –**sero** *пізно.*

Praepositio (прийменник)

Прийменники в латинській мові вживаються тільки з двома відмінками -акузативом та аблативом.

а) Прийменники **in** *у, в, на* та **sub** *під* вживаються з **Acc**., якщо відповідає на питання «куди?», і з **Abl**., якщо вираз відповідає на питання «де?». Напр.:

in aquam *у воду;* ***in aqua*** *-у воді;* ***in urbem*** *у місто*, ***in urbe*** *у місті,* ***sub aquam*** *під воду;* ***sub aqua*** *під водою.*

б) Прийменники **a, ab** *від,***de** *з, із, про,***cum** *з* (ким? чим?), **pro** *за, замість*, **prae** *перед*, **sine** *без* вживаються з **Abl**.: **de consule** *про консула,* **sine aqua** *без води.*

в) Усі інші прийменники вживаються з **Acc**., зокрема: **ad** *до, біля*, **ante** *перед*, **apud** *при, коло,***contra** *проти,***inter** *між, серед,* **ob** *із-за, через,* **post** *після*, **trans** *через* і ін.

г) Функцію прийменників виконують також застиглі форми аблатива іменників I відміни **causa** *з причини, ради, через* та **gratia** *заради, для,* які вживаються з родовим відмінком і ставляться після слова, до якого належать: ***honōris causa*** *ради честі,* ***exempli gratia*** *ради прикладу.*

Coniunctio (сполучник)

Сполучники латинської мови поділяють на сурядні, за допомогою яких сполучаються рівнозначні речення і слова, та сполучники підрядні, які вводять різні підрядні речення.

Серед сурядних сполучників виділяють:

- єднальні: **et, atque, -que** (ставиться після слова, до якого належить і пишеться разом з ним), *і,* **nec** *і не* та ін.;
- розділові: **aut, vel, sive, seu** *або;*
- протиставні: **sed, autem, tamen** *але, однак;*
- причинні: **nam, enim, namque** *адже, тому що;*
- висновкові: **itaque, igĭtur** *отже, таким чином.*

Сполучники підрядності подаються у темах, де йдеться про підрядні речення.

LECTIO VII (SEPTIMA)
Nomen adiectivum (прикметник)

План:

- Nomen adiectivum (прикметник).
- Gradus comparationis adiectivorum.

Якісні прикметники у латинській мові мають три ступені порівняння: **gradus positīvus** (звичайний ступінь), **gradus comparatīvus** (вищий ступінь), **gradus superlatīvus** (найвищий ступінь).

Gradus comparatīvus

Вищий ступінь утворюється від основи прикметника за допомогою суфікса **-ior** для чоловічого та жіночого роду, та суфік са **-ius** для середнього роду:

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus comparativus m, f	n
I-II відміни			
longus, -a, -um	long-	long**ior**	long**ius**
niger, -gra, -	nigr-	nigr**ior**	nigr**ius**
liber, -era, -	liber-	liber**ior**	liber**ius**
III відміна			
celer, -eris, -ere	celer-	celer**ior**	celer**ius**
acer, acris, acre	acr-	acri**or**	acr**ius**
brevis, -e	brev-	brev**ior**	brev**ius**
felix, felicis	felic-	felic**ior**	felic**ius**

У вищому ступені прикметники відмінюються за приголосним типом III відміни.

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
N.	long**ior**	long**ius**	long**iōr**es	long**iōr**a
G.	long**iōr**is		long**iōr**um	
D.	long**iōr**i		long**ior**ĭbus	
Acc.	long**iōr**em	long**ius**	long**iōr**es	long**iōr**a
Abl.	long**iōr**e		long**ior**ĭbus	

При вживанні прикметників у вищому супені можливі дві конструкції:

1. Конструкція з використанням сполучника **quam** *ніж*: **Argentum vilius est, quam aurum**. *Срібло дешевше, ніж золото.*

2. Конструкція без сполучника і без прийменника: слово, що вказує на об'єкт порівняння, стоїть в **Ablatīvus**, який відповідно до своєї функції називається **Ablatīvus comparatiōnis** (аблятив порівняння): ***Argentum vilius est auro.*** *Срібло дешевше від золота.*

Gradus superlatīvus

3. **Найвищий ступінь** утворюється за допомогою суфіксів **-issĭm-, -rĭm-, -lĭm-** та родових закінчень **-us, -a, -um**. У найвищому і ступені прикметники відмінюються за I (f) -II (m, n) відмінами.

а) За допомогою суфікса **-issĭm-**, який додається до основи, найвищий ступінь порівняння утворюють прикметники I-II відміни на **-us, -a, -um** і більшість прикметників III відміни з двома та одним іакінченням:

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus superlativus
longus, -a, -um	long-	long**issĭm**us, -a, -um
brevis, -e	brev-	brev**issĭm**us, -a, -um
felix, -īcis	felic-	felic**issĭm**us, -a, -um

б) Усі прикметники на **–er** утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса **–rĭm**, який додається безпосередньо до форми **N.sing**. чоловічого роду.

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus superlativus
niger, -gra, -grum	nigr-	niger**rĭm**us, -a, -um
liber, -ĕra, -ĕrum	liber-	liber**rĭm**us, -a, -um
acer, acris, acre	acr-	acer**rĭm**us, -a, -um
celer, -ĕris, -ĕre	celer-	celer**rĭm**us, -a, -um

в) За допомогою суфікса **–lim-** утворюють найвищий ступіню шість прикметника з основою на **–il-.**

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus superlativus
facilis, -e	facĭl-	facil**lĭm**us, -a, -um
difficilis, -e	dificĭl-	dificil**lĭm**us, -a, -um
similis, -e	simĭl-	simil**lĭm**us, -a, -um
dissimilis, -e	dissimĭl-	dissimil**lĭm**us, -a, -um
gracilis, -e	gracĭl-	gracil**lĭm**us, -a, -um
humilis, -e	humil-	humil**lĭm**us, -a, -um

Інші прикметники на –**ĭlis**-утворнюють найвищий ступінь за допомогою суфікса –**issĭm**-: **utilis**, **-e** – util**issĭm**us, -a, -um.

При прикметниках у найвищому ступені з метою виділення частини з цілого вживається родовий відмінок множини, так званий **genetīvus partitīvus** (родовий частковий): **Omnium Gallōrum fortissĭmi sunt Belgae**. *З усіх галлів найхоробрішими є бельги.*

Такий же **genetīvus partitīvus** вживається при деяких займенниках, числівниках: **Unus omnium.** *Один з усіх*. **Quis vestrum?** Хто з вас?

Деякі особливості утворення ступенів порівняння прикметників

1. Суплетивні ступені порівняння

П ять прикметників утворюють ступені порівняння суплетивним способом, тобто від різних основ.

Positīvus	Comparatīvus		Superlatīvus
m f n	m, f	n	m f n
bonus, -a, -um *добрий*	melior	melios	optĭmus, -a, -um
malus, -a, -um *поганий*	peior	peius	pessĭmus, -a, -um
magnus, -a, -um *великий*	maior	maius	maxĭmus, -a, -um
parvus, -a, -um *малий*	minor	minus	minĭmus, -a, -um
multi, -ae, -a *численні*	plures	plura	plurĭmi, -ae, -a

2. Описові ступені порівняння

Прикметники I-II відміни, основа яких закінчується на голосні –**e**- або –**i**-, утворюють ступені порівняння описовим способом: **comparatīvus** – за допомогою прислівника **magis** *більше*, **superlatīvus** – за допомогою прислівника **maxĭme** *найбільше*.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
idoneus, -a, -um varius, -a, -um	magis idoneus, -a, -um magis varius, -a, -um	maxīme idoneus, -a, -um maxĭme varius, -a, -um

3. Неповні ступені порівняння

Деякі прикметники,що походять від прийменників, вживаються лише в **comparatīvus** і **superlatīvus**.

Прийменник	Comparativus	Superlativus
post (Acc) після supra (Acc) над	posterior, -ius superior, -ius	postēmus, -a, -um suprēmus, -a, -um

LECTIO VIII (OCTAVA)

Pronomina (займенники).

План:

- Pronomina (займенники).
- Adiectīva pronominalia.
- Pronomĭna interrogatīva et relatīva.
- Pronomina indefinīta.

Латинські займенники поділяються на розряди, аналогічні до відповідних розрядів в українській та інших мовах.

1. **Pronomina personalia**
2. **Pronomen reflexivum**
3. **Pronomina possessiva**

Відмінювання цих трьох розрядів займенників див. у занятті III.

4. **Pronomina demonstratīva**

У латинській мові — чотири вказівні займенники.

is, ea, id *цей, ця, це*
hic, haec, hoc *цей, ця, це*
iste, ista, istud *той, та, те*
ille, illa, illud *той, та, те*

Усі вказівні займенники в **G. sing,** для усіх родів мають однакове закінчення **-ius,** в **D. sing, -i,** в інших відмінках - закінчених I (f) - II (m, n) відмін.

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
G.		istius		istōrum	istārum	istōnim
D.		isti			istis	
Acc.	istu	istam	istud	istos	istas	ista 1
Abl.	isto	ista	isto		istis	

Так, як цей займенник, відмінюються займенники **ille, illa, illud**, а також означальний займенник **ipse, ipsa, ipsum** та група слів, які називаються **Adiectīva pronominalia** (займенникові прикметники):

unus, una, unum *один, одна, одне*
solus, sola, solum *єдиний, єдина, єдине*
totus, tota, totum *весь, вся, все*
alter, altĕra, altĕrum *другий, друга, друге*
neuter, neutra, neutrum *ні той, ні другий; ні та, ні друга; ні те, ні друге* та інші.

Займенники **is, ea, id** та **hic, haec, hoc** при відмінюванні мають ряд особливостей, спричинених фонетичними та іншими законами мови**:**

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
G.		eius		eōrum	eārum	eōrum
D.		ei			eis(iis)	
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eo	ea	eo		eis (iis)	

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
G.		huius		horum	harum	horum
D.		huic			his	
Acc.	hunc	eam	id	hos	has	haec
Abl.	hoc	ea	eo		his	

Зауваження до відмінювання вказівних займенників:

1. При відмінюванні займенника **is, ea, id** використовуються два різновиди основи: **-e-** та **-i-.**

2. Займенник **hic, haec, hoc** має вказівну частку -c, яка в деяких відмінках виступає у постпозиції до займенника. Форми **hunc** та **hanc** виникли в результаті фонетичних змін з **humc** та **hamc**.

Усі вказівні займенники можуть виконувати функцію особових займенників 3-ої особи, якщо виступають у реченні підметом або додатком. Порівняйте речення: ***Is puer scribit.*** *Цей хлопчик пише.* ***Video puĕrum. Is scribit.*** *Бачу хлопчика. Він пише.*

5. Pronomĭna interrogatīva et relatīva (питальні та відносні займенники)

Питальний та відносний займенник **qui, quae, quod** *який, яка, яке* має такі відмінкові форми:

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
G.		cuius		quorum	quārum	quōrum
D.		cui			quibus	
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo		quibus	

Питальний займенник **quis? quid?** *хто? що?* має тільки форми однини і відмінюється так, як займенник **qui, quae, quod** в однині:

	Singularis	
N.	quis?	quid?
G.	cuis?	
D.	cui?	
Acc.	quem?	quid?
Abl.	quo?	

6. Pronomina indefinīta (неозначені займенники)

Неозначені займенники утворюються від питальних займенників за допомогою різних часток або шляхом подвоєння питального займенника:

alĭquis, alĭquid *хто-небудь, будь-хто, хтось*

alĭqui, alĭqua, alĭquod *який-небудь, будь-який, якийсь*

quisque, quaeque, quodque *кожний*

quisquis, quidquid *хто б не, що б не* та *інші.*

Частки стоять перед або після займенника і пишуться разом з ним. При відмінюванні частка приєднується до відмінкових форм питального займенника, напр., **N. sing, *aliquis*,G. sing, *alicuius*...**, **N.sing. *quisque***, **G. sing, *cuiusque*, D. sing.*cuique***...

7. Pronomĭna negatīva (заперечні займенники)

nemo *ніхто*; ***nihil*** *ніщо*; ***nullus, a, um*** *ніякий, а, е.*

LECTIO IX (NONA)
Nomen numerāle (числівник)

План:

- Nomen numerāle (числівник).
- Утворення кількісних числівників.
- Утворення порядкових числівників.
- Відмінювання числівників.
- Синтаксис числівників.

У латинській мові є чотири розряди числівників:

1. **Numeralia cardinalia** (кількісні) – відповідають на питання *скільки?*

2. **Numeralia ordinalia** (порядкові) – відповідають на питання *який, -а, -е?*

3. **Numeralia distributiva** (розділові) – відповідають на питання *по скільки?*

4. **numeralia adverbialia** (прислівникові) – відповідають на питання *скільки разів?*

1) Утворення кількісних числівників

Кількісні числівники поділяються на основні та похідні.

Основні (прості) числівники: 1-10 (**unus, duo, tres, quattuor, quinque, sex, septem, octo, novem, decem**), 20 (**viginti**), 100 (**centum**), 1000 (**mille**).

Числівники від 11 до 17 утворюються додаванням до основного числівника слова **-decim**(< **decem**): **undecim**, **duodecim** і т.д.

Складні числівники з останньою цифрою 8 або 9 утворюються відніманням від наступного десятка відповідно 2 (**duo**) або l (**un-**)

18 – **duodeviginti**, 19 – **undeviginti**,

28 – **duodetriginta**, 29 – **undetriginta** і т.д.

Назви десятків від 30 до 90 утворюються додаванням до основного числівника слова **-ginta**, що означає десяток, наприклад **triginta**, **quinquaginta**.

Складені числівники від 21 до 99 можна позначати двояко: або спочатку називаються десятки, а потім одиниці, або спочатку одиниці, потім сполучник **et**, а тоді десятки: 22 – **viginti duo** або **duo et viginti**.

Назви сотень від 200 до 900 утворюються додаванням до основного числівника слова **-centi** або **-genti (<centum),** наприклад: **sescenti, octingenti.**

Числівники понад 100 позначаються так: спочатку сотні, потім десятки і одиниці: 847 – **octingenti quadraginta septem.**

2) Утворення порядкових числівників

Порядкові числівники, крім **primus, -a, -um і secundus, -a, -um** (або **alter, -ĕra, -ĕrum**), утворюються від відповідних кількісних числівників за допомогою родових закінчень **-us, -a, -um.** Перед закінченнями можливі фонетичні зміни.

Порядкові числівники, починаючи з 18, утворюються за допомогою

суфікса **-esĭm-: vicesĭmus, -a, -um** (<viginti).

У складених порядкових числівників усі компоненти мають порядкову форму: 436-ий – **quadringentesĭmus tricesĭmus sextus.**

Арабські цифри	Римські цифри	Numeralia cardinalia	Numeralia ordinalia
1	I	unus, una,	primus, a, um
2	II	duo, duae,	secundus, a, um; alter, -ĕra, -ĕrum
3	III	tres, tres, tria	tertius, -a, -um
4	IV	quattuor	quartus, -a, -um
5	V	quinque	quintus, -a, -um
6	VI	sex	sextus, -a, -um
7	VII	septem	septimus, -a, -um
X	VIII	octo	octavus, -a, -um
9	IX	novem	nonus, -a, -um
10	X	decem	decimus, -a, -um
11	XI	undecim	undecĭmus, -a, -um
12	XII	duodecim	duodecimus, -a, -um
13	XIII	tredecim	tertius, -a, -um decĭmus, -a, -um
14	XIV	quattuordeci	quartus decĭmus, -a, -um
15	XV	quindecim	quintus decĭmus, -a, -um
16	XVI	sedecim	sextus decĭmus, -a, -um
17	XVII	septendecim	septimus decĭmus, -a, -um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesĭmus, -a, -um
19	XIX	undeviginti	undevicesimus, -a, -um
20	XX	viginti	vicesĭmus, -a, -um
21	XXI	unus et	unus et vicesĭmus, -a, -um або
		або viginti	vicesĭmus primus, -a, -um
22	XXII	duo et viginti	alter et vicesĭmus, -a, -um або
		viginti duo	vicesĭmus alter, -ĕra, -ĕrum
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesĭmus, -a, -um
29	XXIX	undetriginta	undetricesĭmus, -a, -um
30	XXX	triginta	tricesĭmus, -a, -um
40	XL	quadraginta	quadragesĭmus, -a, -um
50	L	quinquaginta	quinquagesĭmus, -a, -um ,
60	LX	sexaginta	sexagesĭmus, -a, -um 1

70	LXX	septuaginta	septuagesĭmus, -a, -um
80	LXXX	octoginta	octogesĭmus, -a, -um
90	xc	nonaginta	nonagesĭmus, -a, -um
98	XCVIII	nonaginta	nonagesĭmus octāvus, -a, -um
99	XCIX	novem et	nonus et nonagesĭmus, -a, -um;
100	c	centum	centesĭmus, -a, -um
200	cc	ducenti, ae, a	ducentesĭmus, -a, -um
300	ccc	trecenti, ae, a	trecentesĭmus, -a, -um
400	CD	quadringendi,	quadringentesĭmus, -a, -um
500	D	quingenti, ae,	quingentesĭmus, -a, -um
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesĭmus, -a, -um
700	DCC	septingenti,	septingentesĭmus, -a, -um
800	DCCC	octingenti,	octingentesĭmus, -a, -um
900	CM	nongenti, ae,	nongentesĭmus, -a, -um
1000	M	mille	millesĭmus, -a, -um
2000	MM	duo milia	bis millesĭmus, -a, -um
3000	MMM	tria milia	ter millesĭmus, -a, -um
4000	MMM	quattuor	quater millesĭmus, -a, -um
5000	V	quinque milia	quinquies millesĭmus, -a, -um
10000	X	decem milia	decies millesĭmus, -a, -um
100000	,c	centum milia	centies millesĭmus, -a, -um

3) Відмінювання числівників

Із кількісних числівників відмінюються 1, 2, 3 і назви сотень. Числівник 1 відмінюється за зразком вказівних займенників:

	Singularis		
	m	n	f
N.	unus	una	unum
G.		unius	
D.		uni	
Acc.	unum	unam	unum
Abl.	uno	una	uno

Числівник 2 при відмінюванні має архаїчні форми двоїни; числівник 3 відмінюється за третьою відміною (голосним типом):

Casus	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m,f	n
N.V.	duo	duae	duo	tres	tria
G.	duōrum	duarum	duōrum	trium	

D.	duōbus	duābus	duōbus	tribis	
Acc.	duos	duas	duo	tres	tria
Abl.	duōbus	duābus	duōbus	tribus	

Назви сотень відмінюються за I-II відміною у множині:

Casus	Pluralis		
	m	f	n
N.V.	ducenti	ducentae	ducenta
G.	ducentorum	ducentarum	ducentorum
D.	ducentis	ducentis	ducentis
Acc.	ducentos	ducentas	ducenta
Abl.	ducentis	ducentis	ducentis

Числівник **mille** (тисяча) не відмінюється; для множини служить слово **milia** (тисячі), яке відмінюється за голосним типом III відміни:

Casus	
N.V.	milia
G.	milium
D.	milibus
Acc.	milia
Abl	milibus

Порядкові числівники відмінюються як і прикметники I-II відміни.

4) Синтаксис числівників

1) Кількісні числівники у латинській мові виступають означенням до іменника, при цьому відмінювані числівники 1, 2, 3 і назви сотень від 200 до 900 узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку:

unus puer, una pars, unum verbum;
duo puĕri, duae partes, duo verba;
tres puĕri, tres partes, tria verba ;
ducenti puĕri, ducentae partes, ducenta verba.

2) Невідмінювані кількісні числівники від 4 до 100, а також числівник 1000 не впливають на відмінок іменника:

quinque puĕri, quinque verba.

3) Від числівника **milia** (тисячі), як і від іменника, залежить інший іменник у родовому відмінку: ***quattuor milia milĭtum*** *чотири тисячі воїнів.*

На питання «скільки?» в латинській мові відповідає слово в **Acc.: *Habeo duos amīcos.*** *Маю двох друзів.* **Habeo decem amīcos.** *Маю десять друзів.*

4) Порядкові числівники у реченні виступають означенням і узгоджуються з іменником в роді, числі та відмінку: ***lectio decĭma*** заняття десяте. На питання «коли?» відповідає **Abl.** без прийменника: **annus millesĭmus nongentesĭmus nonagesĭmus nonus** *1999-ий рік.* ***Roma anno septingentesĭmo quinquagesĭmo tertio ante aeram nostram condĭta est.*** *Рим був заснований 753 р. до н.е.*

LECTIO X (DECIMA)
Verbum (дієслово)

План:

- Verbum (дієслово).
- Граматичні категорії дієслова.
- Основи й основні форми дієслова.
- Поділ дієслів на дієвідміни. Наказовий спосіб.

1) Граматичні категорії дієслова.

Латинське дієслово має такі граматичні категорії: особу, число, час, спосіб, стан.

Modus (спосіб):
indicatīvus *дійсний* (спосіб факту, який був, є або буде);
imperatīvus *наказовий*;
coniunctīvus *умовний* (спосіб думки про факт).

Genus (стан):
actīvum *активний;*
passīvum *пасивний.*

Tempus (час):
Система **infectum** (часи недоконаного виду):

praesens	*теперішній;*
imperfectum	*минулий недоконаного виду;*
futūrum I (primum)	*майбутній перший.*

Система **perfectum** (часи доконаного виду):

perfectum	*минулий доконаного виду;*
plusquamperfectum	*«передминулий» доконаного виду;*
futurum II (secundun)	*майбутній другий («перед майбутній»).*

Persona (особа):

1. prima	*перша (я,ми)*
2. secunda	*друга (ти,ви)*
3. tertia	*третя (він, вона, воно, вони)*

Numĕrus (число):

Singulāris	*однина*
plurālis	*множина*

До системи інфекта та системи перфекта входять також не особові (іменні) форми дієслова: інфінітиви, дієприкметники, супін, герундій та герундив (див. відповідні пояснення в наступних лекціях).

Переважна більшість дієслівних форм утворюється синтетичним способом. Ознаками цих форм здебільшого є суфікси, які визначають час і

спосіб, та флексії, які визначають особу, число та у більшості випадків стан дієслова. І тільки незначна частина дієслівних форм утворюється аналітичним способом.

2) **Основи й основні форми дієслова.**

Латинське дієслово має **чотири основні форми,** які переважно подаються у словниках у такому порядку: **doceo, docui, doctum, docere** *навчати.*

1. **Praesens indicatīvi activi, persōna prima singulāris** (теперішній час дійсного способу активного стану, перша особа однини).

2. **Perfectum indicatīvi activi, persōna prīma singulāris** (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану, перша особа однини).

3. **Supinum** (супін – іменна форма дієслова, яка виражає мету і використовується в основному для творення пасивного дієприкметника минулого часу).

4. **Infinitivus** (неозначена форма дієслова) :

doceo *я навчаю*, **docui** *я навчив*, **doctum** *для того, щоб навчати*, **docēre** *навчати*.

Латинське дієслово має **три різні основи,** які визначаються з названих основних форм:

1. Основа інфекта (недоконаного виду) закінчується на **–ā-, -ē-**, **приголосний**, **-ĭ-, -ŭ-**, та **–ī-**. Ця основа виступає у 1-ій та 4-ій основних формах, тобто в **praesens** та **infinitivus**: **doceo** і **docēre:** основа **docē-**. Від основи інфекта утворюються часи недоконаного виду та частина не особових форм дієслова. Основа інфекта служить також для визначення дієвідміни дієслова.

2. Основа перфекта (доконаного виду) включає суфікси –**v**-, -**u**-, -**s**- або ж утворюється безафіксним способом. Ця основа виступає у 2-ій основній формі **–perfectum**. Від основи перфекта утворюється активний стан часів доконаного виду.

3. Основа супіна, яка закінчується на **–t-** або **-s-**, виступає у 3-ій основній формі **–supīnum.** Від основи супіна утворюється пасивний дієприкметник минулого часу, який у поєднанні здієсловом *бути* формує пасивні форми часів доконаного виду.

3) Поділ дієслів на дієвідміни

В латинській мові чотири дієвідміни. Дієвідміна визначається за основою інфекта. До І дієвідміни належать дієслова, основа інфекта яких закінчується на **-ā-**; до ІІ – на –**ē-**; до ІІІ – на **приголосний**, **-ĭ-**, **-ŭ-**; до IV – на –**ī-**. Знайти (побачити) цю основу можна з певними застереженнями, у першій особі однини теперішнього часу та в інфінітиві:

Дієвідміна	Закінчення основи	Praesens indicativi activi, 1. sing.	Infinitivus praesentis	Основа інфекта
I	-ä-	amo	amäre	amä-
II	-ë-	doceo	docëre	docë-
III {	приголосний -ĭ- -ŭ-	scribe capio statuo	scribĕre capĕre statuĕre	scrib- capĕ- statu-
IV	-ī-	audio	audīre	audī-

Зауваження до таблиці:

У 1-ій дієвідміні в 1-ій особі однини кінцевий голосний основи –**ä-** зливається з закінченням **–o: amo<amao.**

У 3-ій дієвідміні в інфінітиві між приголосною основою і суфіксом –**re** виступає сполучний голосний – **ĕ-**.

4) Imperatīvus

Imperativus в латинській мові має форми 2-ої особи однини та 2-ої особи множини. Форма 2-ої особи рднини дієслів I, II і IV дієвідмін збігається з основою інфекта, у дієслів III дієвідміни ця форма закінчується на –**e**; форма 2-ої особи множини утворюється шляхом додавання до основи інфекта закінчення –**te**.

	amäre	docëre	scribĕre	audīre
2. sing 2. pl.	ama! amāte!	doce! docēte!	scribe! scribĭte!	audi! audīte!

Заперечна форма наказового способу утворюється аналітичним способом – вона складається імператива неправильного дієслова **nolo** *не хочу* та інфінітива відмінюваного дієслова: **Noli amāre!** *Не люби!* **Nolīte amare!** *Не любіть!*

LECTIO XI (UNDECIMA)
Praesens indicativi active et passive

План:

- Praesens indicativi active et passive.
- Теперішній час дійсного способу активного стану.
- Теперішній час дійсного способу пасивного стану.
- Зауваження до дієвідмінювання.
- Синтаксис простого речення (граматичний аналіз і переклад).
- Зразки граматичного аналізу речень.

Praesens indicatīvi actīvi (теперішній час дійсного способу активного стану) утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень активного стану:

Sing.	1. -o 2. -s 3. -t	Pl.	1. -mus 2.-tis 3.-nt

Praesens indicativi passivi (теперішній час дійсного способу пасивного стану) утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень пасивного стану:

Sing.	1. -or 2. -ris 3. -tur	Pl.	1. -mur 2.-mini 3.-ntur

Praesens passivi має свою неозначену форму, яка утворюється за допомогою суфікса – **ri** для дієслів, I, II та IV дієвідмін та суфікса –**i-** для дієслів III дієвідміни:

amāre- amāri; docēre – docēri;
scribĕre – scribi; audīre – audīri.

Зразки відмінювання дієслів у **praesens indicativi activi:**

Число	Особа	amāre	docēre	scribĕre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amo amas amat	doceo doces docet	scribo scribis scribit	audio audis audit
Pl.	1. 2. 3.	amāmus amātis amant	docēmus docētis docent	scribĭmus scribĭtis scribunt	audīmus audītis audiunt

Зразки відмінювання дієслів у **praesens indicativi passive**

Число	Особа	amāre	docēre	scribĕre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amor amāris amātur	doceor docēris docētur	scribor scribĕris scribĭtur	audior audīris audītur
Pl.	1. 2. 3.	amāmur amāmini amantur	docēmur docēmini docentur	scribĭmur scribimĭni scribuntur	audīmur audimĭni audiuntur

Зауваження до дієвідмінювання

1. У дієсловах I відміни у 1-ій особі однини відбулось злиття кінцевого голосного основи –**a**- із особовим закінченням –**o**: **amao** > **amo** *я люблю* **amaor**>**amor** *мене люблять*.

2. У дієсловах III дієвідміни між приголосною основою та приголосними закінченнями виступає сполучний голосний: перед –**r**-, тобто у 2-ій особі однини пасивного стану та в інфінітиві активного стану –**ĕ**-; перед -**nt**, тобто в 3-ій особі множини активного і пасивного станів - -**u**-; в усіх інших випадках – **i**-.

3. Удієсловах IV дієвідміни та дієсловах III- ої дієвідміни з основою на –**i**- у 3-ій особі множини між основою і закінченням додається голосний –**u**-.

Неправильне дієслово ***esse*** *бути* у теперешньому часі має такі форми:

Sing.	1. sum 2.es 3.est	*я є* *ти є* *він є*	Pl.	1.sumus 2.estis 3.sunt	*ми є* *ви є* *вони є*

Синтаксис простого речення
(граматичний аналіз і переклад)

Просте речення в латинській мові переважно є двочленним. Граматичну основу його складають два головні члени речення – підмет **(subiectum)** і присудок **(praedicatum)**. Підметом найчастіше виступає іменник у називному відмінку однини або множини, рідше – будь-яка інша субстантивована частина мови. Простий присудок виражається особовою формою дієслова бути та іменну частину – іменник або прикметник у називному відмінку або дієслово в неозначеній формі: **Magister legit.** *Учитель читає.* ***Discipŭli scribunt.*** *Учні пишуть.* ***Scientia potentia est.*** *Знання – сила.* ***Vivĕre est cogitāre***. *Жити – значить думати.*

Особовий займенник у ролі підмета виступає рідко, звичайно при протиставленні, переважно він опускається, а на особу вказує відповідна форма дієслова: **Ego laboro, tu non laboras.** *Я працюю, ти не працюєш.* **Cogito, ergo sum.** *Думаю, отже, існую.*

Просте поширене речення включає додаток **(obiectum)**, означення **(attributum)** та обставину **(adverbial)**.Латинська мова класичного періоду цей

порядок є відносно усталений: підмет переважно (але не обов'язково) стоїть на початку речення, присудок – в кінці речення, прямий додаток – перед присудком або ближче до нього, означення – після означу вального слова: ***Discipŭli in scholam veniunt.*** *Учні приходять до школи.****Maghister discipŭlos docet.*** *Учитель навчає учнів.* ***Muri alti muniunt oppĭdum.*** *Високі мури захищають місто.****Patriam in pericŭlis viri defendĕre debent.****Чоловіки повинні захищати батьківщину в небезпеках.*

Заперечна частка при дієслові не впливає на його керування: ***In terra est vita, in luna non est vita.*** *На Землі є життя, на Місяці немає життя.*

Аналогічну будову мають речення з присудком у пасивному стані, який показує, що робиться з підметом, який у реченні не є виконавцем дії. Оскільки українська мова не має особових форм дієслова в пасивному стані, то пасивне значення латинського дієслова може передаватися постфіксом –**ся:** ***Liber legĭtur.*** *Книжка читається.* ***Instrumenta et arma e ferro parantur.*** *Інструменти і зброя виготовляються з заліза.* Але для збереження відповідного граматичного значення речення з присудком у пасивному стані при відсутності вказівки на виконавця дії латинські пасивні конструкції українською мовою краще перекладати неозначено-особовими реченнями. Poetae audiuntur, leguntur, ediscuntur. Поетів слухають, читають, вивчають напам'ять.

Вказівка на те, ким або чим виконується дія у пасивному реченні, виражається аблативом, функція якого в таких реченнях називається **Ablativus instrumenti** (аблатив знаряддя) або **Ablativus auctoris** (аблатив виконавця дії). Удругому випадку слово в аблативі стоїть з прийменником **a (ab),** який не виконує в цьому випадку своєї прямої функції, а тільки показує, що виконавець дії – жива особа: ***Oppidum muris altis munītur.*** *Місто укріплюється високими мурами.* ***Discipŭli a magistro docentur.****Учні навчаються учителем.* ***Patria in pericŭlis a viris defendi debet.****У небезпеках батьківщина повинна захищатися чоловіками.*

Зразки граматичного аналізу речень

Discipŭli libros poētārum nostōrum legunt.

Слово у тексті	Початкова форма слова	Граматична форма слова
Discipŭli	discipŭlus, i m учень	decl. ii, n. pl
libros	liber, bri m книжка	decl. ii, acc. pl
poētarum	poēta, ae m поет	decl. i, g. pl.
nostōrum	noster, tra, trum наш	decl i-ii, g. pl.
legunt	lego, legĕre читати	praes. ind. act., pers. 3. pl

Patria in pericŭlis a viris defendi debet.

Patria	patria, ae f Батьківщина	decl. I, N. sing.
in	in (з acc. або abl.) у, в, на	

pericŭlis a viris defendi debet	pericŭlum,i n небезпека a, ab (abl.)від, з, із або вказує на особу – виконавця дії vir, i m чоловік defend, ĕrезахищати debeo, ere бути повинними	decl. II, Abl. pl. decl. II, Abl. pl. infinitives praes. act. praes. ind. act., pers. 3. sing.

LECTIO XII-XIII (DUODECIMA-TERTIA DECIMA)

Imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi

План:

- Imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi.
- Imperfectum indicativi activi.
- Futurūm I (primum) indicatīvi actīvi et passivi.
- Зразки відмінювання дієслів у futurum I indicativi activi.
- Зразки відмінювання дієслів у futurum I indicativi passivi.
- Неправильне дієслово *esse бути* у futurum I має такі форми.

1) Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi утворюється іujl додавання до основи інфекта суфіксів: **-bā-** (для I та II дієвідмін **-ēbā-** (для III та IV дієвідмін) і особових закінчень активною пасивного стану:

Activum				Passivum			
Sing.	1. -m 2. -s 3. -t	Pl.	1.-mus 2. -tis 3. -nt	Sing.	1. -r 2. - ris 3. - tur	Pl.	1. - mur 2. -mini 3. - ntur

Зауваження до таблиці

Закінчення **-m** в 1-ій особі однини активного стану та закінчення **-r** в 1-ій особі однини пасивного стану використовується після суфіксів, які закінчуються на голосний (**-bā-**, **-ēbā-** та ін.) та в дієслові **esse** *бути* і складених з ним (***possum, adsum*** і ін.).

Зразки відмінювання дієслів в **imperfectum indicativi activi**:

Число	Особа	amāre	docēre	scribĕre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amābam amābas amābat	docēbam docēbas docēbat	scribēbam scribēbas scribēbat	audiēbam audiēbas audiēbat
Pl.	1. 2. 3.	amabāmus amabātis amābant	docebāmus docebātis docēbant	scribebāmus scribebātis scribēbant	audiebāmus audiebātis audiēbant

Зразки відмінювання дієслів в **imperfectum indicativi passivi:**

Число	Особа	amāre	docēre	scribĕre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amābar amabāris amabātur	docēbar docebāris docebātur	scribēbar scribebāris scribebātur	audiēbar audiebāris audiebātur

Pl.	1. 2. 3.	amabāmur amabamĭni amabantur	docebāmur docebamĭni docebantur	scribebāmur scribebamĭni scribebantur	audiebāmur audiebamĭni audiebantur

Неправильне дієслово ***esse*** *бути* в **imperfectum indicativi** має такі форми:

Sing.	1 eram *я був* 2. eras *ти був* 3. erat *він був*	Pl.	1. erāmus *ми були* 2. erātis *ви були* 3. errant *вони були*

Зразки речень з присудком в **imperfectum**: ***Sparta erat oppĭdum Graeciae.*** *Спарта була містом Греції.* ***Livius Andronĭcus puĕros Romānos docēbat***. *Лівій Андроник навчав римських хлопчиків*. ***Mortui a Romānis cremabantur***. *Мертві римлянами спалювалися (Римлян мертвих спалювали).*

Futurūm I (primum) indicatīvi actīvi et passivi утворюється:

а) для дієслів I та II дієвідмін шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-b-** та особових закінчень активного або пасивного стану; між суфіксом та приголосними закінченнями вставляється сполучний голосний (див. пояснення до відмінювання дієслів III дієвідміни в **praesens indicativi**);

б) для дієслів III та IV дієвідмін шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-a-** у 1-ій особі однини та суфікса **-e-** в усіх інших особах та особових закінчень активного або пасивного стану.

Зразки відмінювання дієслів у **futurum I indicativi activi:**

Число	Особа	amāre	docēre	scribĕre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amābo amābis amābit	docēbo docēbis docēbit	scribebam scribebes scribebet	audiam audies audiet
Pl.	1. 2. 3.	amabĭmus amabĭtis amabunt	docebĭmus docebĭtis docebunt	scribēmus scribētis scribent	audiēmus audiētis audientr

Зразки відмінювання дієслів у **futurum I indicativi passivi:**

Число	Особа	amāre	docēre	scribĕre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amābor amabĕris amabĭtur	docēbor docebĕris docebĭtur	scribar scribēris scribētur	audiar audiēris audiētur
Pl.	1. 2. 3.	amabĭmur amabimĭni amabuntur	docebĭmur docebimĭni docebuntur	scribēmur scribēmini scribentur	audiēmur audiemĭni audientur

Неправильне дієслово ***esse*** *бути* у **futurum I** має такі форми:

Sing.	1 ero *я буду* 2. eris *ти будеш* 3. erit *він буде*	Pl.	1. erĭmus *ми будемо* 2. erĭtis *ви будете* 3. erunt *вони будуть*

Зразок речення з присудком у **futurum I**: ***Verum amīcum pecunia non parābis***. *Вірного друга грошима (багатством) не набудеш.*

LECTIO XIV (QUARTA DECIMA)

Часи системи perfectum (активний стан)

План:

- Часи системи perfectum (активний стан).
- Perfectum, plusquamperfectum.
- Futurum II indicativi activi.

Система часів доконаного виду (система **perfectum**) включає три часи:

perfectum (минулий час доконаного виду), **plusquamperfectum** («передминулий» час), **futūrum II** («передмайбутній» час).

Perfectum indicatīvi actīvi (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану)

Perfectum indicatīvi actīvi утворюється шляхом додавання до основи перфекта особових закінчень перфекта:

Особа	Singularis	Pluralis
1. 2. 3.	-i -isti -it	-ĭmus -istis -ērunt

Основа перфекта виділяється із основних форм дієслова (див. тему «Основи і основні форми дієслова»).

Зразки впідмінювання в **perfectum indicatīvi actīvi** дієслів **deleo, delēvi, delētum, delēre** *руйнувати*, **mitto, misi, missum, mittĕre** *посилати* та **sum, fui, esse** *бути*:

Sing.	1. 2. 3.	delēvi delevisti delēvit	misi misisti misit	fui fuisti fuit
Pl.	1. 2. 3.	delevĭmus delevistis delevērunt	misĭmus misistis misērunt	fuĭmus fuistis fuērunt

Plusquamperfectum indicativi actīvi виражає дію, яка відбулася раніше від іншої минулої дії.

3) Futurum II indicatīve activi («перед майбутній» час дійсного способу активного стану)

Futurum II indicatīvi activi утворюється шляхом додавання до основи перфекта суфікса –**ĕr**- у першій особі однини та –**ĕrĭ**- в усіх інших особах і особових закінчень активного стану:

Особа	Singularis	Pluralis
1.	-o	-mus

2. 3.	-s -t	-tis -nt

Зразки вімінювання в **futurum II indicativi activi** дієслів ***deleo, delēvi, delētum, delēre*** *руйнувати*, ***mitto, misi, missum, mittĕre*** *посилати* та ***sum, fui, esse*** *бути.*

Sing.	1. 2. 3.	delevĕro delevĕris delevĕrit	misĕro misĕris misĕrit	fuĕro fuĕris fuĕrit
Pl.	1. 2. 3.	deleverĭmus deleverĭtis delevĕrint	miserĭmus miserĭtis misĕrint	fuerĭmus fuerĭtis fuĕrint

Futurum II indicativi activi виражає дію, яка відбудеться раніше, ніж майбутня дія.

LECTIO XV (QUINTA DECIMA)
Часи системи perfectum (пасивний стан)

План:
- Часи системи perfectum (пасивний стан).
- Perfectum indicatīvi passīvi.
- Plusquamperfectum indicatīvi passīvi.
- Futūrum II indicatīvi passīvi.

Форми пасивного стану часів системи перфекта утворюються аналітичним шляхом – за допомогою **participium perfecti passivi** дієприкметника минулого часу доконаного виду пасивного стану) відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **esse** *бути* в часах системи інфекта.

Participium perfecti passīvi утворюється від **основи супіна** за допомогою родових закінчень **-us, -a, -um**: ***deleo, delēvi, delētum***, ***delēre*** *руйнувати*: ***delētus***, ***-a, -um*** *зруйнований*; ***mitto, misi, missum***, ***mittere*** *посилати*: ***missus*, -a, -um** *посланий*.

Participium perfecti passīvi відмінюється за родами, числами і відмінками так, як прикметники I-II відміни. У реченні дієприкметник минулого часу може виступати у функції означення, але основна його функція – утворення пасивних форм часів доконаного виду.

1) Perfectum indicatīvi passīvi (Минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану)

Perfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою **participium perfecti passivi** відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **esse** *бути* в **praesens indicatīvi.**

Зразки відмінювання в **perfectum indicatīvi passīvi** дієслів ***deleo, delēvi, delētum, delēre*** та ***mitto, misi, missum, mittĕre***:

Sing.	1. 2. 3.	delētus, -a, -um sum delētus, -a, -um es delētus, -a, -um est	missus, -a, -um missus, -a, -um missus, -a, -um
Pl.	1. 2. 3.	delēti, -ae, -a sumus delēti, -ae, -a estis delēti, -ae, -a sunt	missi, -ae, -a sumus missi, -ae, -a estis missi, -ae, -a sunt

Urbs delēta est. *Місто було знищене.* ***Urbes delētae sunt.*** *Міста були знищені.*

2) Plusquamperfectum indicatīvi passīvi («Передминулий» час дійсного способу пасивного стану)

Plusquamperfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою **participium perfecti passivi** відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова

esse в **imperfectum indicatīvi.**

Зразки відмінювання в **plusquamperfectum indicatīvi passīvi** дієслів ***deleo, delēvi, delētum, delēre*** та ***mitto, missi, missum, mittĕre:***

Sing.	1. 2. 3.	delētus, -a, -um eram delētus, -a, -um eras delētus, -a, -um erat	missus, -a, -um eram missus, -a, -um eras missus, -a, -um erat
Pl.	1. 2. 3.	delēti, -ae, -a eramus delēti, -ae, -a eratis delēti, -ae, -a erant	missi, -ae, -a erēmus missi, -ae, -a erētis missi, -ae, -a erant

3) Futūrum II indicatīvi passīvi («перед майбутній» час дійсного способу пасивного стану)

Futūrum II indicatīvi passīvi утворюється за допомогою **participium perfecti passīvi** відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **esse** в **futūrum I indicativi actīvi.**

Зразки відмінювання в **futūrum II indicatīvi passīvi** дієслів ***deleo, delēvi, delētum, delēre*** та ***mitto, missi, missum, mittĕre:***

Sing.	1. 2. 3.	delētus, -a, -um ero delētus, -a, -um eris delētus, -a, -um erit	missus, -a, -um ero missus, -a, -um eris missus, -a, -um erit
Pl.	1. 2. 3.	delēti, -ae, -a erimus delēti, -ae, -a eritis delēti, -ae, -a erunt	missi, -ae, -a erĭmus missi, -ae, -a erĭtis missi, -ae, -a erunt

LECTIO XVI-XVII
(SEXTA DECIMA – SEPTIMA DECIMA)

Verbum deponens.

План:

- Verbum deponens.
- Verbum semideponens.
- Неправильні дієслова.

1) **Verbum deponens** (відкладне дієслово) - це таке дієслово, яке має тільки пасивні форми, але активне значення. Відкладні дієслова мають три основні (словникові) форми: **praesens indicatīvi** 1-ша особа однини; **perfectum indicatīvi**, 1-ша особа однини та **infinitivus praesentis:**

hortor; hortatus sum, hortāri *заохочувати;*
polliceor; pollicĭtus sum, pollicēri *обіцяти;*
utor, usus sum, uti користуватися, *вживати;*
partior, partītus sum, partīri *ділити.*

Відкладні дієслова мають тільки дві основи: основу інфекта (недоконаного виду), яку найлегше виділити у неозначеній формі відкинувши суфікси -гі (для дієслів I, II та IV дієвідмін) та **–i** (для дієслів III дієвідміни) та основу супіна, яку можна виділити з форми пасивного дієприкметника.

Часи недоконаного виду утворюються від основи інфекта за допомогою пасивних закінчень та відповідних суфіксів для минулого та майбутнього часів.

Часи доконаного виду утворюються за допомогою **perfectum perfecti passīvi** відмінюваного дієслова та допоміжного дієслова **sum, fui, esse** у відповідних часах **(praesens, impefectum, futūrum I).**

Зразки відмінювання поданих вище дієслів:
Praesens Indicativi

Число	Особа	hortari	polliceri	uti	partiri
Sing.	1. 2. 3.	hortor hortāris hortātur	polliceor pollicēris pollicētur	utor utĕris utĭtur	partier partiris partitur
Pl.	1. 2. 3.	hortāmur hortamĭni hortantur	pollicēmur pollicemĭni pollicentur	utĭmur utimĭni utuntur	partīmur partimĭni partiuntur

Imperfectum indicativi

Число	Особа	hortāri	pollicēri	uti	partīri
Sing.	1. 2.	hortābar hortabāris	pollicēbar pollicebāris	utēbar utebāris	partiēbar partibāris

	3.	hortabātur	pollicebātur	utebātur	partibātur
Pl.	1. 2. 3.	hortabāmur hortabamĭni hortabantur	pollicebāmur pollicebamĭni pollicebantur	utebāmur utebamĭni utebantur	partiebāmur partiebamĭni partiebantur

Futurum I indicativi

Число	Особа	hortāri	pollicēri	uti	partiri
Sing.	1. 2. 3.	hortābor hortabĕris hortabĭtur	pollicēbor pollicebĕris pollicebĭtur	utar uteris utetur	partiar partiēris partiētur
Pl.	1. 2. 3.	hortabĭmur hortabimĭni hortabuntur	pollicebĭmur pollicebĭmini pollicebuntur	utēmur utemĭni utentur	partiēmur partiemĭni partientur

Perfectum indicativi

Число	Особа	hortor, -atus sum, -ari	utor, usus sum, uti
Sing.	1. 2. 3.	hortātus, -a, -um sum hortātus, -a, -um es hortātus, -a, -um est	usus, -a, -um sum usus, -a, -um es usus, -a, -um est
Pl.	1. 2. 3.	hortāti, -ae, -a sumus hortāti, -ae, -a estis hortāti, -ae, -a sunt	usi, -ae, -a sumus usi, -ae, -a estis usi, -ae, -a sunt

Plusquamperfectum indicativi

Число	Особа	hortor, -atus sum, -ari	utor, usus sum, uti
Sing.	1. 2. 3.	hortatus, -a, -um eram hortatus, -a, -um eras hortatus, -a, -um erat	usus, -a, -um eram usus, -a, -um eras usus, -a, -um erat
Pl.	1. 2. 3.	hortati, -ae, -a erāmus hortati, -ae, -a erātis hortati, -ae, -a erant	usi, -ae, -a erāmus usi, -ae, -a erātis usi, -ae, -a erant

Futurum II indicativi

Число	Особа	hortor, -atus sum, -ari	utor, usus sum, uti
Sing.	1. 2. 3.	hortatus, -a, -um ero hortatus, -a, -um eris hortatus, -a, -um erit	usus, -a, -um ero usus, -a, -um eris usus, -a, -um erit
Pl.	1. 2. 3.	hortati, -ae, -a erĭmus hortati, -ae, -a erĭtis hortati, -ae, -a erunt	usi, -ae, -a erimus usi, -ae, -a eritis usi, -ae, -a erunt

2) Verbum semideponens (напіввідкладне дієслово) – це таке дієслово, яке має частину форм активних і частину пасивних, а значення в усіх

випадках активне. Три основні форми показують, які часи напіввідкладного дієслова мають активні форми, а які – пасивні:

audeo, ausus sum, audēre *наважуватись;*

gaudeo, gavīsus sum, gaudēre *радіти;*

confido, confīsus sum, confiděre *довіряти.*

Відмінювання дієслова **gaudeo, gavīsus sura, gaudēre** в усіх часах дійсного способу:

Система **infectum indicativi**

		praesens	**imperfectum**	**futurum I**
Sing.	1. 2. 3.	gaudeo gaudes gaudet	gaudēbam gaudēbas gaudēbat	gaudēbo gaudēbis gaudēbit
Pl.	1. 2. 3.	gaudēmus gaudētis gaudent	gaudebāmus gaudebātis gaudēbant	gaudebĭmus gaudebĭtis gaudēbunt

Система **perfectum indicativi**

		perfectum	**plusquamperfectum**	**futurum II**
Sing.	1. 2. 3.	gavīsus, -a, -um sum gavīsus, -a, -um es gavīsus, -a, -um est	gavīsus, -a, -um eram gavīsus, -a, -um eras gavīsus, -a, -um erat	gavīsus, -a, -um ero gavīsus, -a, -um eris gavīsus, -a, -um erit
Pl.	1. 2. 3.	gavīsi, -ae, -a sumus gavīsi, -ae, -a estis gavīsi, -ae, -a sunt	gavīsi, -ae, -a eramus gavīsi, -ae, -a eratis gavīsi, -ae, -a erant	gavīsi, -ae, -a erimus gavīsi, -ae, -a eritis gavīsi, -ae, -a erunt

3) **Неправильними** в латинській мові називають дієслова, які мають певні відхилення від загальних правил відмінювання дієслів. До неправильних зараховують дієслова:

1. ***sum, fui, esse*** *бути* та ряд дієслів, утворених від слова *бути* за допомогою префіксів, наприклад: ***absum, afui, abesse*** *бути відсутнім, бути віддаленим*; ***adsum, adfui (affui), adesse*** *бути присутнім, допомагати;* ***desum, defui, deesse*** *не вистачати,* ***intersum, interfui, interesse*** *бути між чимсь, брати участь* та ін. Сюди ж належить і дієслово ***possum, potui, posse*** *могти,* утворене на базі дієслова *бути* за допомогою префікса **pot** (<**potis** *могутній),* який перед **s** виступає в асимільованій формі **pos-**. Часи доконаного виду утворюються від основи **potu-**.

Відмінювання дієслова *бути* див. у лекціях 5-ій 6-ій т;І 10-11 -ій. Тут наводимо відмінювання в усіх часах дійсного способу дієслів ***absum, afui, abesse*** та ***possum, potui, posse.***

Число	Особа	**praesens**	**imperfectum**	**futurum I**
Sing.	1. 2. 3.	absum abes abest	aběram aběras aběrat	aběro aběris aběrtit
Pl.	1. 2. 3.	absumus abestis absunt	aberāmus aberātis aběrant	aberĭmus aberĭtis aběrunt

Число	Особа	**perfectum**	**plusquamperfectum**	**futurum II**
Sing.	1. 2. 3.	afui afuisti afuit	afuěram afuěras afuěrat	afuěro afuěris afuerit
Pl.	1. 2. 3.	afuimus afuistis afuerunt	afuerāmus afuerātis afuěrant	afuerĭmus afuerĭtis afuěrint

Дієслово possum, potui, posse

Число	Особа	**praesens**	**imperfectum**	**futurum I**
Sing.	1. 2. 3.	possum potes potest	potěram potěras potěrat	potěro potěris potěrit
Pl.	1. 2. 3.	possŭmus potestis possunt	poterāmus poterātis potěrant	poterĭmus poterĭtis potěrunt

Число	Особа	**perfectum**	**plusquamperfectum**	**futurum II**
Sing.	1. 2. 3.	potui potuisti potuit	potuěram potuěras potuěrat	potuěro potuěris potuěrit
Pl.	1. 2. 3.	potuĭmus potuistis potuērunt	potuerāmus potuerātis potuěrant	potuerĭmus potuerĭtis potuěrint

2. До неправильних дієслів латинської мови належать також: **edo, edi, esum, eděre** *їсти*; **fero, tuli, latum, ferre** *нести*; **volo, volui, velle** *хотіти*, **nolo, nolui, nolle** *не хотіти*, **malo, malui, malle** *більше хотіти*; **eo, ii, itum, ire** *іти*; **fio, factus sum, fieri** *ставатися, траплятися* та утворені на їхній основі складні

дієслова, наприклад: **confero, contuli, collatum, conferre** *зносити (в одне місце), забирати*; **transeo, transii, transitum, transire** *переходити*. Подаємо відмінювання в **praesens indicativi** дієслів **volo, volui, velle** та **fero, tuli, latum, ferre**:

Число	Особа	velle	ferre
Sing.	1. 2. 3.	volo vis vult	fero fers fert
Pl.	1. 2. 3.	volumes vultis volunt	ferimus fertis ferunt

Imperfectum indicativi та **futurum I** утворюються за зразком дієслів III дієвідміни, а часи доконаного виду - за загальним правилами.

LECTIO XVIII (OCTAVA DECIMA)

Неособові (іменні) форми дієслова

План:

- Неособові (іменні) форми дієслова.
- Infinitivi, participia, gerundium et gerundivum.

Латинське дієслово має п'ять граматичних форм, які не вказують на особу: віддієслівні іменники (інфінітиви, герундій, супін) та віддієслівні прикметники (дієприкметники, герундив). У цих формах у реченні дієслово виступає додатком, означенням, компонентом синтаксичних зворотів, у поєднанні з різними формами дієслова «бути» творить описові дієвідмінювання.

Неособові форми, як і особові, творяться від основ інфекта, перфекта, супіна.

Синтетичні неособові форми дієслова

а) Форми, які утворюються від основи інфекта:

1. **Infinitīvus praesentis actīvi** (неозначена форма теперішнього часу активного стану) утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **-re; infinitīvus praesentis passīvi** (неозначена форма теперішнього часу пасивного стану)- за допомогою суфікса **-ri** (для I, II і IV дієвідмін) та суфікса **-i** (для III дієвідміни):

amāre - amāri; docēre - docēri;

scribĕre - scrībi; audīre - audīri.

У реченні **infinitīvus praesentis** виступає підметом, частиною складеного присудка, додатком: **Errrāre humānum est.** *Помилятися є людським (властивим людині).* **Nemo debet bis punīri pro uno delicto.** *Ніхто не повинен бути двічі покараним за одну провину.* **Grammatĭca docet recte legĕre, scribĕre, dicĕre.** *Граматика вчить правильно читати, писати, говорити.*

2. **Participium praesentis actīvi** (дієприкметник теперішньот часу активного стану) утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **-nt-** (I і II дієвідміни) та **-ent-** (III і IV дієвідміни).

Participium praesentis actīvi відмінюється як прикметник III відміни з одним закінченням. **N. sing**, утворюється сигматичним способом і в результаті фонетичних змін закінчується на **–ns** або **-ens** (nts >nss >ns):

amāre: **amans, -ntis** люблячий;

docēre: **docens, -ntis** навчаючий;

scribĕre: scribens, -entis пишучий;

audīre: **audiens, -entis** слухаючий.

Латинський дієприкметник має атрибутивне (належить до іменника і формально, і змістовно) або предикативне (формально належить до іменника, а змістовно – до дієслова) значення, тобто значення дієприкметника або дієприслівника.

Participium praesentis actīvi виражає ознаку за дією, яка нідбувається одночасно з дією присудка: **Video(vidi) puĕrum librum legentem.** *Я бачу (побачив) хлопчика, який читає книжку.* **Puer fabŭlam legens riděbat.** *Хлопчик, читаючи книжку, сміявся.* **Terra commūnis possessio est omnium laborantium.** *Земля є спільною власністю усіх працюючих.*

3. **Gerundīvum** *герундив* (віддієслівний прикметник зі значенням повинності у пасивному стані) утворюється від основи інфекта та допомогою суфікса **-nd-** (I і II дієвідміни) та **-end-** (III і IV дієвідміни) і родових закінчень **-us, -a, -um: amāre: amandus, a, -um** *той, якого треба любити;* **docēre: docendus, -a, -um** *той, якого треба навчати;* **scribĕre: scribendus, -a, -um** *той, якого треба писати;* **audīre: audiendus, -a, -um** *той, якого треба слухати.***Gerundīvum** підмінюється як прикметники I-II відміни.

У реченні **gerundivum** виступає означенням або іменною частиною складеного присудка (синтаксичні функції та способи перекладу див. у наступній лекції).

4. **Gerundium** *герундій* (віддієслівний іменник, який означає процес дії) утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **-nd-** (I і II дієвідміни) і **-end-** (III і IV дієвідміни), має закінчення непрямих відмінків однини II відміни: **doceo, docui, doctum, docere:**

N.	-
G.	docendi
D.	docendo
Acc.	(ad) docendum
Abl.	docendo

У реченні **gerundium** виконує роль непрямого додатка, українською мовою перекладається віддієслівним іменником, інфінітивом або дієприслівником: ***Ars scribendi.*** *Мистецтво писання (писати). Docendo* ***discĭmus.*** *Навчаючи вчимося.*

б) Форма, яка утворюється від основи перфекта:

1. Infinitīvus perfecti actīvi (неозначена форма минулого часу активного стану) утворюється від основи перфекта за допомогою суфікса **-isse: deleo, delēvi, delētum, delēre:** ***delevisse*** *руйнувати* (в минулому); **mitto, misi, missum, mittĕre:** ***misisse*** *посилати* (в минулому); **sum, fui, esse:** ***fuisse*** *бути* (в минулому). (Синтаксичні функції цієї форми і способи перекладу див. у лекції XXI-XXII).

в) Форми, які утворюються від основи супіна:

1. **Participium perfecti passīvi** (дієприкметник минулого часу пасивного стану) утворюється від основи супіна за допомогою родових закінчень **-us, -a, -um;** відмінюється як прикметники **I-II** відміни. У реченні виступає: а) означенням; б) творить пасивні форми часів доконаного виду; в) вживається у синтаксичному звороті **Ablatīvus absolūtus** (див. наступну лекцію).

2. **Participium futūri actīvi** (дієприкметник майбутнього часу активного стану) утворюється від основи супіна за допомогою суфікса **-ur-** і родових закінчень **-us, -a, -um;** виражає ознаку за наміром виконати дію, на яку вказує

дієслово. У реченні виступає означенням або частиною складеного іменного присудка (див. наступну лекцію).

Зразки утворення дієприкметників минулого та майбутньою часів:

deleo, evi, etum, ēre: **delētus, -a, -um** *зруйнований;*

deletūrus, -a, -um *той, що має намір руйнувати;*

mitto, misi, missum, ĕre: **missus, -a, -um** *посланий,*

missūrus, -a, -um *той, що має намір посилати,*

sum, fui, esse: futūrus, -a, -um *той, що має намір бути.*

Аналітичні неособові форми дієслів

1. **Infinitīvus perfecti passīvi** (неозначена форма минулого часу пасивного стану) утворюється за допомогою **participium perfecti passīvi** відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **esse в infinitīvus praesentis:**

deleo, ēvi, ētum, ēre*: **delētus*, a, um *esse*;mitto, misi, missum,**

ĕre: ***missus, a, um esse***(Синтаксичні функції і способи перекладу цієї форми див. у лекції XXI-XXII).

2.**Infinitīvus futūri actīvi** (неозначена форма майбутнього часу

активного стану) утворюється за допомогою **participium futūri actīvi** відмінюваного дієслова та дієслова **esse** в **infinitīvus praesentis:**

deleo, ēvi, ētum, ēre: deletūrus, a, um esse; mitto, misi, missum,

ĕre: ***missūrus, a, um esse;*** **sum, fui,** ***esse: futūrus, a, um esse (=fore)*** (Синтаксичні функції і способи перекладу цієї форми див. у лекції

XXI-XXII).

3.**Infinitīvus futūri passīvi** (неозначена форма майбутнього часу пасивного стану) утворюється за допомогою **supīnum** відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **eo, ii, ītum, īre** в

infinitīvus praesentis passīvi:

deleo, ēvi, ētum, ēre: ***delētum iri;*** **mitto, misi, missum, ĕre: missum iri.** (Синтаксичні функції і способи перекладу цієї форми див. у розділі XXI-XXII).

LECTIO XIX (UNDEVICESIMA)
Описове дієвідмінювання

План:

- Coniugatio periphrastĭca actīva.
- Coniugatio periphrastĭca passīva.
- Ablatīvus absolūtus.

1. Coniugatio periphrastĭca actīva (описове дієвідмінювання активного стану)

Описове дієвідмінювання активного стану – це вираження присудка за допомогою **participium futūri actīvi** (дієприкметника майбутнього часу активного стану) у поєднанні з дієсловом **esse** *бути* в усіх часах і способах. Такий присудок виражає намір, готовність щось зробити: **Puer librum lectūrus est.** *Хлопчик має намір читати книжку.* **Caesar Galliam expugnatūrus erat.** *Цезар мав намір завоювати Галлію.*

2. Coniugatio periphrastĭca passīva (описове дієвідмінювання пасивного стану)

Описове дієвідмінювання пасивного стану – це вираження присудка за допомогою герундива і дієслова **esse** *бути* в усіх часах і способах. Такий присудок виражає необхідність, повинність виконання якоїсь дії: **Liber legendus est (erat, erit).** *Книгу треба (треба було, треба буде) читати.*

Слово, яке вказує на виконавця дії, при герундиві ставиться в давальному відмінку: **Liber mihi (puĕro, fratri) legendus est.** Способи перекладу: *1) Мені (хлопчикові, брату) треба читати книжку. 2) Я (хлопчик, брат) повинен читати книжку. 3) Книжка повинна читатися мною (хлопчиком, братом).*

3. Ablatīvus absolūtus (аблатив самостійний, незалежний)

Ablativus absolūtus – це граматично незалежний від жодного члена речення синтаксичний зворот, який складається з іменника або займенника в аблативі та узгодженого з ним дієприкметника. Ці члени звороту вважаються його логічним підметом та логічним присудком і можуть мати залежні від себе слова.

За змістом (функціонально) **ablatīvus absolūtus** є поширеною обставиною часу, причини, способу дії, умови, допусту, тобто вказує на обставину, при якій відбувається дія, виражена присудком. **Vere adveniente (= cum ver advĕnit) aves advŏlant.** Коли приходить весна (або з приходом весни) птахи прилітають). **Bello confecto (=postquam bellumconfectum est) legāti ad Caesărem venērunt.** Після того, як війна була закінчена (або після закінчення війни), посли прибули до Цезаря.

У звороті **ablatīvus absolūtus** вживаються **participium praesentis actīvi** (дієприкметник теперішнього часу активного стану), який вказує на обставину, одночасну з дією присудка, та **participium perfecti passīvi** (дієприкметник минулого часу пасивного стану), який вказує на обставину, що передує дії присудка: **Priămo regnant Troia capta est.** *Коли царював*

Пріам (за царювання Пріама) Троя була захоплена. **Caesăre necāto triumvīri rem publĭcam obtinuērunt.** *Після того як Цезар був убитий (після вбивства Цезаря), тріумвіри захопили республіку (заволоділи республікою).*

Українською мовою **ablatīvus absolūtus** перекладається підрядним обставинним реченням зі сполучниками коли, після того як, тому що, як, якщо, хоча (залежно від того, яку обставину виражає зворот). При цьому, якщо у звороті вжито **participium praesentis actīvi,** то присудок підрядного речення у перекладі є активним , а якщо **participium perfecti passīvi –** то присудок підрядного речення – пасивний: **Sole oriente aves canĕre incipiunt.** *Коли сходить сонце, птахи починають співати.* **Expulsis regĭbus Romāni consŭles creavērunt.** *Після того як царі були вигнані, римляни обрали консулів.* **Ablatīvus absolūtus** може перекладатися двома іменниками з прийменником, якщо в українській мові є можливість утворити віддієслівний іменник. Наведені вище звороти можна перекласти: **sole oriente** *зі сходом сонця*; **expulsis regibus** *після вигнання царів*. **Ablatīvus absolūtus,** до складу якого входить **participium perfecti passīvi,** можна перекладати дієприслівниковим зворотом, якщо виконавцем дії маємо на увазі при пасивному дієприкметнику, є підмет речення: **Alpĭbus superātis Hannībal in Italiam venit.** *Подолавши альпи (=після того, як Альпи були подолані [Ганнібалом]), Ганнібал прибув в Італію.*

Логічним присудком звороту **Ablatīvus absolūtus** може бути іменник, прикметник або займенник, якщо підрядне обставинне речення, яке замінене зворотом, мало би складений іменний присудок з дієсловом **esse** *бути* : **Cicerōne et Antonio consulĭbus…***Коли Цицерон і Антоній були консулами…***Caesăre duce…***Коли Цезар був полководцем..*

LECTIO XX (VICESIMA)
Accusatīvus cum infinitīvo

План:

- Accusatīvus cum infinitīvo

Accusatīvus cum infinitīvo – це синтаксичний зворот, який складається з іменника або займенника в акузативі (логічний підмет звороту) та дієслова в інфінітиві (логічний присудок звороту).

У реченні **Accusatīvus cum infinitīvo** виступає прямим додатком до присудка, вираженого дієсловами з таким значенням:

1) говорити, стверджувати (**verba dicendi**): dicĕre, narrare, rogāre, respondēre, scribĕre, tradĕre та ін..;

2) думати, вважати (**verba putandi**): putāre, iudicāre, censēre, credĕre, scīre, intellegĕre;

3) відчувати (**verba sentiendi**): vidēre, audire, sentīre;

4) радіти, сумувати (**verba affectuum**): gaudēre, dolēre;

5) хотіти, наказувати, допускати, забороняти (**verba voluntatis**): velle, iubēre, imperāare, cupĕre, vetāre;

6) **Accusatīvus cum infinitīvo** вживається також при безособових дієсловах і висловах: **notum est** *відомо;* **constat** *відомо;* **interest** *важливо;* **fama est** *говорять;* **oprtet** *треба;* **appāret** *очевидно* та інші.

Accusatīvus cum infinitīvo перекладається підрядним зясувальним реченням зі сполучниками що фбо щоб. Підметом підрядного речення стає слово, що виступає логічним підметом звороту, а присудком – відповідно дієслово, яке є логічним присудком звороту. У перекладі присудок узгоджується з підметом в особі і числі: **Pater dicit filium bene pingĕre.** Батько говорить, що син добре малює. **Popŭli antīqui putābant Oceănum terrat cingĕre.** Стародавні греки думали, що океан оточує землю. **Legem brevem esse oportet.** Треба, щоб закон був коротким.

У звороті **Accusatīvus cum infinitīvo** вживаються інфінітиви трьох часів (теперішнього, минулого та майбутнього) активного і пасивного стану.

Таблиця інфінітивів дієслів: **amo, amāvi, amātum, amāre; doceo, docui, doctum, docēre; scribo, scripsi, scriptum, scribĕre; audio, audīvi,audītum, audīre** (правила утворення цих форм див. у розділі XVIII).

Infinitivus praesentis activi	основа інфекта + суфікс –re-	amāre, docēre, scribĕre, audīre
Infinitivus praesentis passivi	основа інфекта + суфікс –ri- (i, ii, iv), -i- (iii дієв.)	amari, docēri, scribe, audīri
Infinitivus perfecti activi	основа перфекта + суфікс –isse-	amavisse, docuisse, scripsisse, audivisse

Infinitivus perfecti passivi	participium perfecti passivi та слово esse	amātus, -a, -um esse, doctus, -a, -um esse, scriptus, -a, -um esse, audītus, -a, -um esse
Infinitivus futuri activi	participium future activi та слово esse	amatūrus, -a, -um esse, doct ūrus, -a, -um esse, script ūrus, -a, -um esse, audit ūrus, -a, -um esse
Infinitivus futuri passivi	supinum та слово iri	amātum iri, doctum iri, scriptum iri, audītum iri

Інфінітиви дієслова *бути*: **esse, fuisse, futūrus, -a, -um esse (=fore).**

Виступаючи логічним присудком звороту **Accusatīvus cum infinitīvo, infinitīvus praesentis** виражає дію, одночасну з дією присудка; **Infinitivus perfecti** – ранішу, **Infinitivus futuri -** пізнішу: ***Scio fratrem epistulam scribĕre (scripisse, scriptūrus esse).*** *Я знаю, що брат пише (писав, буде писати) листа.* ***Caesar narrat omnem Galliam in partes tres divīsam esse.*** *Цезар розказує, що уся Галлія була поділена на три частини.* ***Filius dicit donum sibi a parte datum iri.*** *Син каже, що подарунок йому буде подарований батьком.*

Деякі зауваження до перекладу звороту
Accusatīvus cum infinitīvo

1. Дієприкметники, які входять у склад інфінітивів, узгоджуються з логічним підметом в роді, числі та відмінку, тобто стоять в **Acc. sing**. або **pl**.: **Pater putat fuliam bene lectūram esse.** Батько думає, що дочка буде добре читати.

2. Якщо логічний присудок звороту є складеним іменним, то іменна частина його узгоджується з логічним підметом і відмінку, тобто стоїть в **Acc.:** ***Thales dixit aquam esse initium rerum.*** *Фалес сказав, що вода є початком речей.*

3. Зворотний займенник, виступаючи логічним підметом звороту **Accusatīvus cum infinitīvo,** вказує на підмет усного речення і перекладається українською мовою особовими займенниками він, вона, воно, вони, залежно від роду і числа підмета речення: **Puer dicit se bene discĕre**. *Хлопчик говорить, що він добре вчиться.*

РОЗДІЛ ІІІ
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

LECTIO I (PRIMA)
Вправи до практичного заняття

1. *Прочитайте латинські слова; поясніть, якими правилами ви користуєтесь при постановці наголосу:*

aër, aera, Aesōpus, aetas, Afrĭca, agricŏla, alea, anĭmus, Apollo, aqua, Archimēdes, amicitia, adiectīvum, antiquus, argumentum, Augustus, Babylonius, barbărus, bestia, Britannia, caelum, Caesar, Capitolium, caput, Carthāgo, casus, causa, carmen, Chloe, chorus, Cicĕro, civis, clarus, codex, colloquium, concordia, condicio, corpus, curricŭlum, Daunus, delphīnus, deus, dies, difficĭlis, discipŭlus, dissimĭlis, domĭnus, dux, eloquentia, Ennius, epistŭla, exemplar, exĭtus, facĭlis, feminīnum, finis, fructus, futūrum, Germania, gloria, Graecia, Graecus, gymnasium, herba, Herodōtus, historia, homo, honestus, Horatius, Ianuarius, imitatio, imperātor, initium, insŭla, institūtum, iudex, Iulius, Iuppiter, ius, iustitia, iuvĕnis, Kalendae, labyrinthus, Lacedaemonius, lingua, locus, Lydia, Macedonia, magistra, Marcus, masculīnum, mathematĭca, medĭcus, narratio, natio, nauta, Neptūnus, nomen, numĕrus, obiectum, Oceănus, Octōber, ocŭlus, Olympus, otium, pater, participium, patria, pericŭlum, persōna, poēma, poēta, popŭlus, praesens, praesidium, proelium, Pythagŏras, quaestio, quinque, Remus, repetitio, respublĭca, Rhenus, rhombus, Romānus, Romŭlus, scientia, scutum, secundus, Sicilia, simĭlis, spatium, Spartăcus, spirĭtus, substantīvum, tabŭla, theatrum, tribūnus, triumphus, tyrannus, umbra, unguis, utilis, Valerius, verbum, Vergiluis, victor, virgo, vocālis, Vulcānus, Xerxes.

2. Випишіть двоскладові слова і поясніть правила читання.

3. Випишіть трискладові слова у чотири колонки:

1) слова, у яких передостанній склад довгий за положенням;
2) слова, у яких передостанній склад довгий за природою;
3) слова, у яких передостанній склад короткий за положенням;
4) слова, у яких передостанній склад короткий за природою.

Поставте наголоси і поясніть правила читання та наголошування.

*4. Випишіть слова, в яких буква **i** позначає приголосний і читається як укр. [й].*

*5. Випишіть слова з буквою **c**: окремо, де **c** читається як укр. [к], окремо, де читається як [ц].*

*6. Випишіть слова, в яких буквосполучення **ti** читається як укр. [ці].*

*7. Випишіть слова з буквосполученнями **ph, th, rh, qu, ngu,** поясніть правила їх читання.*

LECTIO II (SECUNDA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в однині та множині іменники: fabŭla,-ae f, filia,-ae f, lupus,-i m, magister,-tri m, astrum,-tri n.

2. Перекладіть, визначивши відмінок та число іменників:

a) 1. Eurōpa est (є) terra. Europa et Asia sunt (є) terrae. 2. Incŏlae insulārum plerumque nautae sunt. 3. In terra et in aqua est vita; in luna non est vita. 4. Sicilia est insŭla.

b) 1. Aurum, argentum, ferrum metalla sunt. 2. Et gaudium, et solatium in littĕris sunt. 3. Femĭnae et libĕri in oppĭdo sunt, viri - in castris. 4. In caelo sunt stellae. 5. In Gallia est copia rivōrum. 6. Inter bella et pericula non est locus otio. 7. Metalla sunt in terra. 8. Non muri, sed viri sunt praesidium oppidōrum. 9. Roma et Falerii sunt oppida Italiae. 10**.** Stultitia morbus anĭmi est. 11. Valla et muri sunt munimenta oppidōrum.

Sententiae et proverbia

1. Ab ovo ad mala. *Від яйця до яблук (від початку до кінця).*
2. Anno Domĭni. *Року Божого.*
3. Aurōra musis amīca. *Аврора - подруга Музам.*
4. Aut cum scuto, aut in scuto. *З щитом або на щиті.*
5. Causa causārum. *Причина причин.*
6. Curricŭlum vitae. *Біг (плин) життя.*
7. *Ex* libris. *З книжок.*
8. Historia est magistra vitae. *Історія -учителька життя.*
9. Ibi victoria, ubi concordia. *Там перемога, де згода.*
10. Ignorantia non est argumentum. *Незнання - не доказ.*
11. Lupus in fabŭla. *Вовк у байці.*
12. Per aspĕra ad astra. *Через труднощі до зірок.*
13. Otium post negotium. *Відпочинок після роботи.*
14. Pro forma. *Для форми.*
15. Scientia potentia est. *Знання є сила.*
16. Sine ira et studio. *Без гніву і пристрасті.*

LECTIO III (TERTIA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Доберіть до поданих нижче іменників відповідні за змістом прикметники або присвійні займенники й утворіть словосполучення за зразком: *amicus bonus добрий друг, nostra patria clara наша славна батьківщина.*

Іменники: ager, agri m, annus, -i m, astrum, -i, n, bellum, -i n, causa, -ae f, discipŭlus, -i m, fabŭla, -ae f, filius, -i m, forum, -i n, initium, -i n, nauta, -ae m, popŭlus,-i m, scutum, -i n, terra, -ae f;

Прикметники: bonus, -a, -um, clarus, -a, -um, latus, -a, -um, longus, -a, -um, magnus, -a, -um, niger, -gra, -grum. Займенники meus, -a, -um, noster, -tra,

-trum.

2. Визначіть граматичну форму узгодженого словосполучення і перекладіть українською мовою за зразком: *amīci boni* - **G. sing** або **N. pl**. *доброго друга* або *добрі друзі:*

fabŭlas longas, fabŭlis longis, littĕrae magnae, memoriam bonam, nautae malo, patria clara, amīco bono, loci lati, verbōrum bonōrum, popŭli antiqui, popŭle clare.

3. Перекладіть речення, визначивши граматичні форми іменників та прикметників:

1. Honesta vita beata est. 2. Historia est disciplīna antiqua. 3. Ad nonnullas disciplīnas scientia linguārum antiquārum necessaria est. 4. Lingua Latina est lingua antique. 5. Fortūna caeca est. 6. Consilium tuum plenum sapientiae est. 7. Filius mei amīci aegrōtus est. 8. Si amīcus meus es, tui amīci mei sunt. 9. Pericŭla amicōrum nostrōrum nostra sunt. 10. Templa deōrum et deārum apud Graecos et Romānos magnifĭca sunt.

Dicta et sententiae

1. Persōna grata. *Бажана особа.*
2. Persōna non grata. *Небажана особа.*
3. Terra incognĭta. *Невідома земля.*
4. Tabŭla rasa. *Чиста дошка.*

Текст для перекладу
De Italia et de Graecia

Italia est terra Eurōpae. Incŏlae Italie antiquae agricŏlae et nautae erant (були). Roma est in Italia. Latium in Italia erat (був). Incŏlae Latii Latīni erant. Latium patria linguae Latīnae erat. Lingua Latīna est lingua antique. Graecia etiam est terra Eurōpae. In Graecia et in Italia erant multa monumenta Graecōrum et Romanōrum antiquōrum. In Graecia et in Roma magnus numĕrus servōrum erat. Servi Graeci erant magistri discipulōrum Romanōrum. Homērus et Hesiōdus clari poētae Graeci erant. Vergilius, Horatius et Ovidius clari poētae Romāni erant.

LECTIO IV (QUATRA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в однині та множині іменники: victor, -ōris m, pes, pedis m, avis, -is f, pars, partis f, virgo, -ĭnis f, genus, -ĕris n, animal, -ālis n.

2. Узгодьте прикметники I-II відміни з поданими у дужках іменниками III відміни в наз. і род. відмінках однини:

antiquus, -a, -um (mos, moris m, carmen, -ĭnis n, ars, artis f);
altus, -a, -um (arbor, -ŏris f, mare, -is n, mons, -ntis m);
dexter, -tra, -trum (pes, pedis m, acies, -ei f);
liber, -ĕra, -ĕrum (labor, -ōris m, natio, -ōnis f);
Romānus, -a, -um (civis, -is m, ars, artis f).

Зразок виконання завдання: bonus, -a, -um (mens, -ntis f, frater, -tris m, nomen,-ĭnis n): N. sing. mens bona (G. sing, mentis bonae), frater bonus (fratris boni), nomen bonum (nominis boni).

3. Провідміняйте в однині та множині узгоджені словосполучення: N sing, ars longa, (G. sing, artis longae); anĭmal ferum (animālis feri), caput magnum (capĭtis magni), corpus sanum (corpŏris sani), imāgo clara (imagĭnis clarae), miles Romānus (milĭtis Romāni), mos antiquus (moris antiqui).

4. Визначте відмінок і число узгоджених словосполучень і перекладіть українською мовою: antiquis temporĭbus, potestātem magnam, oratōrum Romanōrum, legĭbus duris, maria magna, civitāte nostra, patrem tuum, consŭles Romānos, ratiōne bona, nomĭna bona, nomĭne bono, pede longo, pedum longōrum, carminĭbus longis, capĭti magno, partis magnae, partem magnam, partĭbus magnis, animālis nigri, animalia nigra.

Зразок виконання завдання: consulis boni - G. sing. – доброго консула; consulibus bonis - D. pl. або Abl. pl. - добрим консулам; добрими консулами.

5. Замініть у поданих нижче словосполученнях іменники orator, -ōris m, mater, -tris f, arx, arcis f, natio, -ōnis f, flumen, -ĭnis n відповідно на oratio, -ōnis f, pater, -tris m, vallum, -i n, popŭlus, -i m, *rivus, -i* m. і узгодьте прикметники з новими іменниками: orātor malus, mater bona, arx alta, natio liběra, flumen latum.

Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. Antiquis temporĭbus Romāni in Tiběri, postea in marĭbus quoque navigābant. 2. Caesar scribit de Gallis: «Viri in uxōres et in liběros suos vitae necisque potestātem habent». 3. Galli legātos ad Caesarem mittunt. 4. Galli spatia tempŏris numĕro noctium finiēbant. 5. Homo hominem iuvāre debet. 6. Familia Romāna ex viro, uxōre, liběris servisque constābat. 7. Leges Romanōrum sevērae erant. 8. Legĭbus servīre debēmus. 9. Maria vel a provinciis, vel ab

insŭlis, vel a civitatĭbus nomĭna accipiunt. 10. Multae gentes antiquae sedes suas non habēbant. 11. Multārum urbium origĭnes incertae sunt. 12. Poētae Graeci Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. 13. Portae urbium nocte in Roma claudebāntur. 14. Primo reges populum Romanum regēbant, deinde Romāni consŭles creābant, postremo imperatōres Romam regēbant.

Dicta et sententiae

1. Alma mater. *Мати-годувальниця.*
2. Amīcus Plato, sed magis amīca verĭtas. *Платон – друг,але істина дорожча.*
3. Aurea mediocrĭtas. *Золота середина.*
4. Barba crescit, caput nescit. *Борода росте, голова не знає.*
5. Caesus non iudĭcat de colōre. *Сліпий не судить про колір.*
6. Consuetūdo est altĕra natūra. *Звичка – друга натура.*
7. Cum grano salis. *З дрібкою солі.*
8. Dura lex, sed lex. *Суворий закон, але закон.*
9. Ferro ignique. *Залізом (мечем) і вогнем.*
10. Finis corōnat opus. *Кінець вінчає справу.*
11. Gutta cavat lapĭdem. *Капля камінь точить.*
12. *Labor* corpus firmat. *Праця зміцнює тіло.*
13. Homo locum ornat, non homĭnem locus. *Людина прикрашає місце, а не місце людину.*
14. Honōres smutant mores. *Почесті змінюють характери.*
15. Hostium munĕra – non munĕra. *Подарунки ворогів – не подарунки.*
16. Mens sana in corpŏre sano. *У здоровому тілі здоровий дух.*
17. Nemo index in propria causa. *Ніхто не є суддею у власній справі.*
18. Nomĭna sunt odiōsa. *Імена ненависні.*
19. Non est furmus absque igne. *Нема диму без вогню.*
20. Novus rex – nova lex. *Новий цар – новий закон.*
21. O tempŏra, o mores! *О часи, о звичаї!*
22. Panem et circenses! *Хліба і видовищ!*
23. Repetitio est mater studiōrum. *Повторення-мати навчання.*
24. Quod licet Iovi, non licet bovi. *Що дозволено Юпітеру, не дозволено бику.*
25. Quot capĭta, tot sententiae. *Скільки голів - стільки думок.*
26. Salut popŭli suprēma lex. *Благо народу - найвищий закон.*
27. Suus rex regīnae placet. *Свій цар подобається цариці.*
28. Una hirundo non facit ver. *Одна ластівка не робить весни.*
29. Urbi et orbi. *Місту і світу.*
30. Vim vi repellĕre licet. *Силу можна відштовхнути силою.*

Тексти для перекладу

De Romanis

Antiqui scriptōres amōrem patriae Romanōrum laudant. Romāni popŭlis finitĭmis saepe timōrem parābant. Romānis, victorĭbus multōrum populōrum,

multae terrae Asiae et Africae notae erant. Milĭtes Romāni aut pedĭtes, aut equites erant. Arma equĭtum et pedĭtum diversa errant. Magna erat constantia milĭtum Romanōrum. Milĭtes Romāni custōdes et defensōres patriae suae erant. Clari duces belli erant Marius et sar, clarus orātor erat Cicĕro, clari poētae erant Vergilius et Horatius.

De Cicerone

Magnus erat numĕrus scriptōrum antiquōrum. Multi erant oratōres clari Graecōrum et Romanōrum. In numĕro oratōrum erat et Cicĕro. Cicĕro quoque egregius scriptor Latinus erat. Cicerōni libri sciptōrum Graecōrum et Romanōrum noti erant. Gloriam magnam Cicerōnis libri de philosophia et de eloquentia et de arte oratiōnis habent.

De mari

Magna est pulchritūdo maris, magna utilĭtas. Aqua maris salsa est. Multa flumĭna in maria influunt. Rupes litŏrum maris saepe altae sunt. In mari multae plantae crescunt et mira animalia vivunt. Itaque poētae non recte mare infecundum appellant. Natūra marium varia *est:* alia maria frigĭda, alia calĭda sunt. Inter Eurōpam et Africam est mare Internum. Multa maria Graecis et Romānis ignōta erant. Deus flumĭnum et marium erat Neptūnus.

De animalĭus

Sunt multa genĕra animalium. Animalia vivunt et in terra et in aqua et in aĕre. Variae sunt formae et voces animalium. In regionĭbus Asiae et Afrĭcae terra marique rara exemplaria animalium sunt. Facultātes animalium diversae sunt. Homĭnes ratiōne et lingua animalia supĕrant.

De avibus

In silvis multae aves sunt. Aves alas habent. Plumae sunt quasi vestis avium. Vere voces multārum avium aures homĭnum delectant. Aves nonnullae nuntii sunt veris. Autumno aves in alias regiōnes avōlant, nonnullae hiĕme in regionĭbus frigĭdis manent. Ut leo rex bestiārum, ita aquĭla regīna avium est. Aquĭlam regīnam avium appellāmus, nam nulla avis aquĭlam robŏre supĕrat.

De Iove

Antiqui Romāni multos deos colēbant. Domĭnus caeli et terrae erat Iuppĭter. Graeci Iovem patrem deorum hominumque vocābant. Et die et homines Iovem timēbant. Iuppĭter in Olympo habitābat et cum fratrĭbus gubernābat. In tutela Iovis praecipue reges erant. Iuppĭter auctor erat legum humanārum. Fratres Iovis erant Neptŭnus et Pluto, sorōres Iuno, Ceres, Vesta. Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquĭla Iovi, pavo Iunōni, equus Neptūno, gallus Aesculapio. Ex arborĭbus olīva Minervae sacra erat, Apollĭni laurus, Plutōni cupressus.

De civitāte Romāna

Ex numĕro civitātum antiquārum praecipue nota est civĭtas Romāna. Morum integrĭtas firmum fundamentum antiquae civitātis Romanōrum erat. Magna erat Romanōrum constantia, mira militum Romanorum j. m ilii ducum Romanorum auctoritas. Gloria civitatis Romanae i«|iopulos magna erat. Postea imperium Romanorum libertati i Oniuuae, Hispaniae, Galliae, multarum aliarum terrarum in.

LECTIO V (QUINTA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Узгодити прикметники з іменниками, перекласти словосполучення українською мовою:

decretum, i n (novus, a, um); lingua, ae f, (Latīnus, a, um); toga, ae f (albus, a, um); templum, i n (antiquus, a, um); vir, viri m (iustus, a, um); collēga, ae m (bonus, a, um); popŭlus, i m (liber, a, um); poëta, ae m (Romānus, a, um).

2) Провідміняйте словосполучення: bellum iustum – справедлива війна, vir liber – вільний чоловік, nauta Romānus – римський моряк, victoria Romāna – римська перемога.

3) Перекладіть словосполучення українською мовою: Bella domestĭca, linguae Latīnae, oppidum antiquum, poëtis claris, templum Romānum, togam albam, populōrum antiquōrum, viro iustō.

4) Прочитайте речення. Для іменників вкажіть словникові форми і визначте граматичну форму (рід, число, відміна, відмінок). Для дієслів вкажіть першу і четверту основні форми, визначте основу infectum, особу і число. Перекладіть речення.

a) Amīci vestri bene labōrant. Bonam filiam habet. Cavēte falsos amīcos. De linguā stultā veniunt incommŏda multa. De mortuis aut bene, aut nihil. Fabŭlae et mythi antīqui vitam domestĭcam, urbānam et rustĭcam populōrum antiquōrum monstrant. Fortūna dea super ocŭlos fasciam habet, unde proverbium: “Fortūna caeca est”. Honēsta vita beāta est. Jucunda est vita in patria.

b) Littĕrae varias formas habent. Mala herba cito crescit. Memoria bona est bonum magnum. Multa oppĭda muri firmi cingunt. Multos libros habeo. Nautae boni ventum non timent. Proverbia Latīna saepe vitam incolārum antiquārum illustrant. Qui multos amīcos habet, magnas divitias habet. Romāni in pugnā multos inimīcos occīdunt.

5) Провідміняйте: lingua latīna латинська мова; patria nostra наша батьківщина; persōna grata бажане особа.

Dicta et sententiae

1. Ars longa, vita brevis est. *Житя коротке, а мистецтво вічне.*
2. Labor omnia vincit. *Праця перемагає усе.*
3. Fortes fortuna adiOvat. *Доля допомагає сильним.*
4. Omne initium difficile est. *Усякий початок є важкий*
5. Omnia mea mecum porto. *Усе своє ношу з собою.*
6. Omnia praeclara rara. *Усе прекрасне – рідкісне.*
7. Qualis vir, talis oratio. *Який чоловік, така й мова.*
8. Qualis rex, talis grex. *Який цар, таке й стадо.*
9. Princeps inter pares. *Перший серед рівних.*
10. Sapienti sat. *Розумному – достатньо.*
11. Sol omnibus lucet. *Сонце світить усім.*

LECTIO VI (SEXTA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Провідміняйте та перекладіть українською мовою словосполучення: exercĭtus Romānus, casus letālis, magistrātus anuus, manus propria, genu novum.

2) Визначте відмінок та число іменників: casu, ad casum, e fructĭbus, consulĭbus, genua, senatui, in manĭbus, sensuum.

3) Провідміняйте та переведіть словосполучення: fructus dulcis, gradus altus, res incorporāles, spes ultĭma.

4) Пояснити походження та значення слів: мануфактура, консенсус, узуфрукт, манускрипт.

5) Назвати дієслова, від яких походять іменники четвертої відміни: cursus, usus, quaestus, passus, raptus, consensus, actus.

6) Провідміняти і перекласти українською мовою словосполучення: dies ater, spes mea, res nostra.

7) Визначити відмінок і число іменників, перекласти українською мовою: diem, fiděi, rebus, diērum, in fidem, spe, in re, spem.

8) Визначити відміну іменників за словниковою формою: amicitia, ae f; arbĭter, tri m; arx, arcis f; dies, ēi m, f; gladius, ii m; mens, mentis f; monumentum, i n; opus, ĕris n; oratio, ōnis f; poena, ae f; res, rei f; secale, is n; series, ēi f; spiritus, us m; victor, ōris m.

9) Визначте форму іменників: aciē, spē, exercĭtu, manū, campō, popŭlō, virō, fabŭlā, patriā, vī, animālī, nomĭnĕ, regĕ, sermōnĕ; exercituum, diērum, noctium, leōnum; tauros, casus, scholas, partes; lacrĭmam, patrem, locum, vim, spem; verbis, hominĭbus, casĭbus, diēbus; oppĭda, nomĭna, maria, cornua.

10) Перекладітьь наступні речення:

a) Ad meam rem id interesse putāvi. Aesōpus servus fuisse tradĭtur. Auxilio exercitui dux equitātum mittit. Canes sunt custōdes domuum. Canes sunt custōdes domuum. Constat regĭbus manūs longas esse. Consŭles jubentur scribĕre exercĭtum. Cornua habent praecipue quadrupĕdes. Crede mihi: aut consilio, aut re juvĕro. Da mihi manum tuam. Damnum aut casu, aut culpa fit.

b) Diligentia in omnĭbus rebus plurĭmum valet. Doctrīna est fructus dulcis radīcis amārae. Domĭna et regīna omnium rerum est ratio. Dux exercitui praeĕrat. Dux semper habet spem victoriae. E cantu dignoscĭtur avis. Est rerum omnium

magister usus. Ex fructu arbor cognoscĭtur. Exercĭtus, acri proelio pulsus, fugae se mandāvit. Haec ad te die natāli meo scripsi. Herēdis fletus interdum sub persōnā risus est.

c) Ignoranti portum nullus ventus secundus est. In casĭbus dubiis medĭci consilium convŏcant. In exercĭtu Hannibălis multi elephantes erant. In omnĭbus rebus certus ordo est. In rebus adversis anĭmum submittĕre noli. Interfuit rei publĭcae nullam dissensiōnem esse. Lapsus varii sunt: lapsus linguae, memoriae. Lycurgus auri argentīque usum legĭbus suis sustŭlit.

d) Medĭcus manu armātā saepe homĭnes curat. Nautae tempestāte ingenti perterrĭti in portu mansērunt. Nihil agenti dies est longus. Nihil semper suo statu manet. Non semper genua flexa pietātem indĭcant. Non solum cives, sed etiam magistrātus legĭbus parēre debent. Omne anĭmal sensūs habet. Omnem exercĭtum imperātor contra hostes ducit. Omnium rerum principia parva sunt.

e) Poena sine fraude esse non potest. Pulchrum est bene facĕre rei publĭcae. Quis est domĭnus harum domuum? Res humānas ordĭne nullo fortūna regit. Senātus permittit consŭli bellum gerĕre. Sine duce exercĭtus corpus est sine spirĭtu. Taurōrum arma sunt cornua. Unam rem semper servāte, virtūtem. Usus fructus in multis casĭbus pars dominii est. Verbis sensus nostros exprimĕre interdum non possŭmus.

LECTIO VII (SEPTIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Утворіть ступені порівняння наступних прикметників: altus, a, um; rarus, a, um; pulcher, chra, chrum; acer, acris, acre; atrox, ōcis; gravis, e; utĭlis, e.

2) Утворити вищий та найвищий ступені порівняння від прикметників: altus, a, um – високий, a, e clams, a, um – славний, a, e facĭlis, e – легкий, a, e gravis, e – важкий, a, e pauper, ĕris – бідний, a, e sapiens, entis – розумний, a, e utĭlis, e – корисний, a, e varius, a, um – різноманітний, a, e.

3) Перекласти українською мовою та провідміняти словосполучення: dolor maior, dolor maxĭmus, tempus felicius; tempus felicissĭmum, rex peior, rex pessĭmus.

4) Поставити слова в дужках у відповідній формі. Перекласти речення: Verba tua dulciora (mel) sunt. Ocŭli (avĭdus) sunt, quam venter. Bona valetŭdo melior est (divitiae). Gratia Dei faciet animam tuam (nix) candidiōrem. (Omnes matres) felicissĭma es. Terra minor est (sol). Discipŭlis exempla (idoneus) sunt quam praecepta. Cicĕro (omnes Romāni) celeberrĭmus erat. Omnium animalium simia homĭni (simĭlis) est.

5). Визначити, від яких латинських основ походять в українській мові деривати: песимізм, оптимізм, максимальний, мінімальний, майор, мінорний, меліорація.

6) Написати імена від слів: albus, a, um – білий; beātus, a, um – щасливий; marīnus, a, um – морський; maxĭmus, a, um – найбільший; pulcher, chra, chrum – красивий; cla– rus, a, um – ясний; Romānus, a, um – римський; germānus, a, um – рідний.

*7) В даних словосполученнях перетворіть позитивний ступінь прикметників в порівняльний і провідміняйте словосполучення в їхньому новому вигляд*і: lex dura суворий закон; pars magna значна частка; anĭmal utĭle корисна тварина; vir bonus добрий чоловік.

8) Прочитайте і перекладіть речення, вкажіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова:

a) Aēr levior est, quam aqua. Aliēna vitia melius vident homĭnes, quam sua. Amicitia bonōrum virōrum firmissĭma est. Aristīdes vir justissĭmus esse putātur. Aurum gravior est argento. Bella civilia perniciosissĭma sunt. Bene imperāre difficillĭmum est. Cato semper optĭmos viros et justissĭmas civitātes defendit. Cibus

simplex est homĭni utilissĭmus. Cicĕro unum fratrem habēbat minōrem natu. Dies aestātis longiōres sunt, quam dies hiĕmis.

b) Dolus malus gravior est dolo eventuāli. Duriōres osse dentes sunt. Eruditio adĭtum habet dificillĭmum, sed fructum dulcissĭmum. Facta sunt verbis difficilōra. Graviōres et difficiliōres anĭmi sunt morbi, quam corpŏris. Gravissĭmus est imperium consuetudĭnis. Homĭnes amplius ocŭlis, quam aurĭbus credunt. Libertas, leges et pax sunt optĭma dona. Lingua celĕris est, mens celerior. Linguam compescĕre virtus non minĭma est.

c) Lux est sonĭtu velocior. Maxĭmum jus in veritāte est. Maxĭmum remedium irae mora est. Monumenta virōrum clarōrum pulcherrĭmis florĭbus ornabantur. Morbi anĭmi perniciosiōres sunt, quam corpŏris. Mors mihi est servitūte facilior. Nemo ex suo delicto suam condiciōnem meliōrem facĕre potest. Nihil est celerius, quam mens humāna. Nihil est utilius sale et sole. Nihil est victoriā dulcius. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est.Nulla est terra patria melior. Nulla terra patriā melior est. Optĭmus homĭnum homo est.

d) Pares cum parĭbus facillĭme conveniunt. Pessĭmum inimicōrum genus – laudantes. Philosŏphi nihil putābant praeclarius libertāte. Plura dicunt juvĕnes, utiliōra senes. Plura faciunt homĭnes e consuetudĭne. Praestantissĭma omnium feminārum – uxor tua. Probatiōnes debent esse luce clariōres. Roma pulcherior multis aliis urbĭbus erat. Salvē, amīce carissĭme! Terra major est lunā, minor sole. Usus optĭmus omnium rerum magister est. Ver jucundissĭmum tempus anni est. Veterrĭmus amīcus homĭni optĭmus est. Via brevissĭma non semper celerrĭma est. Vita rustĭca honestissĭma et suavissĭma est.

LECTIO VIII (OCTAVA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Поставте речення в усіх особах однини і множини: Omnia mea mecum porto.

2) Запишіть речення в множині: Is dicit, ego audio.Ego scribo, tu legis.Ego condemno, tu absolvis. Ut te habes? Sanus sum.

3) Визначить, від яких займенників походять форми: me, tui, nostrum, vobiscum, sui, tibi, meo, nobis, se.

4) Пояснить походження та значення слів: егоїзм, нострифікація, альтернативний, гуманізм, тотальний.

5) Прочитайте речення; для іменників вкажіть словникову форму і визначте граматичну форму (відміну, число, відмінок). Для дієслів вкажіть першу і четверту основні форми, позначте особу і число; перекладіть речення:

- Amīcas opĕrā et gratiā juvāte! Amīcos semper in memoriā tenēte. Arbĭtri non possunt injuste judicāre. Audī, scribe, lege! Audīte multa, dicĭte pauca! Bene audīte! Bene discĭte! Causam dic. Credĭte mihi; semper vobis credo. Demonstrā viam puellae! Mecum legĭte, mecum scribĭte! Noli dicĕre, quod nescis! Nolī me tangĕre!

- Noli nocēre! Noli tacēre, si dicĕre debes! Nolīte dicĕre, si nescītis! Nolīte nocēre natūrae! Salvē, amīca! Salvēte, amīcae! Scribe et lege! Servī sapientiae et littĕris, non famae et divitiis! Si amīcus meus es, tui amīci mei sunt. Tacē, si debes tacēre! Tacēre non possum. Veniam rogā!

6) Перекладіть на українську мову:

1. Dum fortūna tibi, mi fili, ridet, multos amīcos habes. 2. Ignosce saepe altĕri, tibi nunquam. 3. Unīus viri prudentia interdum est causa fortūnae totīus popŭli. 4. Nulli nocēre debēmus. 5. Crede mihi. 6. Vobiscum venio Romam. 7. Nemo nostrum vitio caret. 8. Vir doctus in se semper divitias habet. 9. Inter domĭnum et servum nulla amicitia esse potest. 10. Filiam meam ei viro trado. 11. Cur nos timētis? Vos non timēmus. 12. Veni ad me. 13. Tecum mihi ubīque bene est, sine te - male. 14. Ades amīcis, amīci tibi adsunt. 15. Vir bonus est, qui patriae suae prodest, dum potest. 16. Nemo illum amat, qui nuntiat mala. 17. Mihi desunt scientiae. 18. Tene memoriā nos. 19. Medĭci istīus morbi causam invenīre non possunt. 20. Non possŭmus falsis amīcis credĕre. 21. Inopiae desunt multa, avaritiae - tota. 22. Nihil prosunt lacrĭmae, nihil potest fata movēre. 23. Nobis bella odiōsa sunt. 24. Non bonus est ulli, qui malus est ipse sibi.

7) Перекладіть на латинську:

1. І тобі і мені необхідні знання. 2. Для одного тебе я пишу цю книгу. 3. Не йдіть від нас. 4. Ти повинен завжди допомагати своєму другові. 5. Ваші поради приносять нам користь. 6. Погані приклади шкодять дітям.

8) Прочитайте, розберіть і перекладіть речення :

1. Is, qui tibi in periculo adest, amicus tuus est. 2. Adeste eis, quorum auxilium vobis non deest. 3. Is copiis praeerit, in quo summa scientia belli est. 4. Nisi laboratis et semper officio deestis, vobis ipsis obestis. 5. Scientiae nobis omnibus prosunt. 6. Gratus semper fui iis, a quibus eruditus eram. 7. Aristides, qui cognomine Iustus appellatus erat, in exsilium missus est. 8. Nemo iudicabitur, antequam accusatus erit. 9. Quum potes, amicum adiuva! 10. Vir bonus est, qui prodest , quibus potest (Cicero). 11. Praeterita mutare non possumus (Cicero). 12. Dicam, si potero, Latine (Cicero). 13. Feci, quod potui.

9) Перекладіть на українську та знайдіть питальні, відносні та вказівні займенники:

1. Cato ea nocte, qua peritūrus fuit, librum quendam Platōnis legēbat. 2. Diligĭtur nemo nisi cui fortūna secunda est (Ovidius). 3. Augustus, quoquo modo potĕrat, illam priscam virtūtem Romānam revocābat. 4. In idem flumen bis non descendĭmus. 5. Varia sunt munĕra eōrum, qui civitāti praesunt: dies conciliis constituĕre, ludos circenses instituĕre, post bella civilia concordiam civium restituĕre. 6. Cyrus Minor nomĭna uniuscujusque milĭtis memoriā tenēbat. 7. Cuivis dolōri remedium est patientia. 8. Cujusvis homĭnis est errāre, imprudentis in errōre perseverāre. 9. Tyrannus neque dilĭgit quemquam, neque ab ullo diligĭtur. 10. Nullum malum est sine alĭquo bono. 11. Nemo amat eos, quos timet. 12. Non est salus in ea civitāte, cujus cives legĭbus non parent. 13. Magistri amant discipŭlos, quibus stadium placet. 14. Graeci et Romāni clari popŭli erant: illi ab artĭbus et littĕris, hi bello etcivilĭbus institūtis. 15. Caesar eam legiōnem, quam secum habēbat, ad oppĭdum duxit. 16. Cui nostrum sunt ignōta carmĭna poetārum nostrōrum? 17. Mali homĭnis est eundem laudāre et vituperāre. 18. Quae mala cum multis patĭmur, leviora videntur.

LECTIO IX (NONA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Провідміняйте і переведіть на українську мову словосполучення: unus gradus, duae urbes, tria tempŏra, ducentae scholae.

2) Записати словами: 58, 71, 111, 214, 563, 944,1332, 1685, 1990, 2017.

3) Написати словами та римськими цифрами: 78–ий, 124–ий, 386–ий, 745–ий, 1296–ий.

4) Продовжити речення: Natus (nata) sum anno ... Mater mea nata est anno ... Pater meus natus est anno ... Frater meus natus est anno ... Soror mea nata est anno ... Avus meus natus est anno ... Avia mea nata est anno ...

5) До яких латинських числівників сходять слова: унія, дует, тріо, квартет, квінтет, секстет, октет, дециметр, відсоток.

6) Прочитайте і перекладіть речення, випишіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова:

a) Antiquis Graecis et Romānis tres partes terrārum notae sunt: Asia, Afrĭca, Eurōpa. Aures nostras audīta velocius, quam lecta praetereunt. Bellum nolŭmus, sed omnes impĕtūs hostium fortĭter propulsabĭmus. Bene vivĕre bis vivĕre est. Canis timĭdus vehementius latrat, quam mordet. Celerĭter ibant. Condĭta est Carthāgo octoginta duōbus annis ante quam Roma. Duas tantum res popŭlus Romānus optat: panem et circenses.

b) Duas uxōres eōdem tempŏre habēre non licet. Duo cum faciunt idem, non est idem. Duo litĭgant, tertius gaudet. Dux laudāvit milĭtes fortĭter pugnantes. Facilĭus est dicĕre, quam facĕre. Facilius est vitia aliōrum reprehendĕre, quam sua corrigĕre. Factum unīus altĕri nocēre non debet. Graeci decem annos cum Trojānis pugnavērunt. Homĭnes amplius ocŭlis, quam aurĭbus credunt. Invīte data non sunt grata.

c) Leges duodĕcim tabulārum anno ab urbe condĭta quadringentesĭmo edĭtae sunt. Nusquam sunt, qui ubīque sunt. Omne bellum sumĭtur facĭle, aegerrĭme desĭnit. Omnes arbŏres, quō magis senescunt, eō maturiōres ferunt fructus. Omnes milĭtes fortĭter pugnavērunt. Omnes stulti sunt sine dubio miserrĭmi, maxĭme quod stulti. Pares cum parĭbus facillĭme conveniunt. Quattuor sunt anni tempŏra: ver, aestas, autumnus, hiems. Quinque sunt libri Cicerōnis de summo bono, sex de republĭca.

d) Roma anno septigentesĭmo quinquagesĭmo tertio condĭta est. Romāni fortissĭme et acerrĭme pugnavērunt. Secrēto amīcos admŏnē, laudā aperte. Senātus a sescentis viris nobilissĭmis constābat. Sunt duodĕcim menses anni. Terra semel in anno, luna duodecies cursum suum circum solem confĭcit. Turpe est Latīne nescīre. Turpe est rem bene coeptam male finīre. Unus testis – nullus testis.

LECTIO X (DECIMA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Запишіть основні форми дієслів, поданих нижче в 1-ій особі однини, та виділіть осови інфекта, перфекта та супіна:

amo, nomĭno, veto, voco, doceo, debeo, habeo, video, scribo, defendo, mitto, vinco, audio, sentio, venio.

2. Визначте дієвідміну дієслова за поданою неозначеною формою:

colĕre, laborāre, invenīre, movēre, servīre, vastāre, ridēre, aperīre, gignĕre, solvĕre, munīre.

3. Утворіть неозначену форму дієслів, поданих у 1-ій особі однини:

I дієвідміна: domo, importo, supĕro, rogo, lavo.
II дієвідміна: moneo, rideo, sedeo;
III дієвідміна: claudo, incŏlo, pingo, tango, condo;
IV дієвідміна: invenio, nutrio, vestio.

4. Перекладіть рідною мовою:

1. Audi, lege, scribe! 2. Audīte, legĭte, scribĭte! 3. Stude, puer! Labōra, discipŭle! 4. Audi et tace! 5. Noli tacēre! 6. Mecum legĭte, mecum scribĭte!

Dicta et sentiae

1. Divĭde et impĕra! Поділяй і володарюй!
2. Festīna lente! Поспішай повільно!
3. Nota bene! Зазнач добре!
4. Salve! Вітай! Salvēte! Вітайте!
5.Vale! Будь здоров! Valēte! Будьте здорові!
6. Vive valēque! Живи і будь здоров!

LECTIO XI (UNDECIMA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в praesens indicativi activi et passivi дієслова: voco, vocāre; habeo, habēre; vinco, vincĕre; sentio,sentīre.

2. У поданних нижче реченнях замініть а) активну конструкцію пасивною і

б) пасивну конструкцію активною:

а) Magistri discipulos docent. Patriam amāre et defendĕre debemus. Pueri libros poētarum legunt.

б) Patria nostra a poētis laudatur. Troia a Graecis expugnatur. Servi a dominis saepe puniuntur. Terra herbis vestītur.

3. Зробіть граматичний аналіз та переклад речень:

a) 1. Amīcus meus mecum legit et scribit. 2. Historia est disciplīna antiqua. 3. Germāni trans Rhenum incŏlunt. 4. Inter bella et pericŭla non est locus otio. 5. Non magister ad discipŭlum, sed discipŭlus admagistrum venīre debet. 6. Patriam in pericŭlis viri defendĕre debent. 7. Saepe discipŭli magistros doctrīna supĕrant. 8. Servi domĭnis suis serviunt.

b) 1. Ager ab agricŏlis colĭtur. 2. Discipŭli multa sciunt, si bene erudiuntur et docentur. 3. Incŏlae vici agricŏlae appellantur, si agros colunt. 4. Magna copia aquae campus irrigātur. 5. Nemo debet bis punīri pro uno delicto. 6. Oppĭda antiqua vallo fossaque muniuntur. 7. Poētae antiqui etiam nunc audiuntur, leguntur, ediscuntur. 8. Puĕri a magistro erudiuntur. 9. Victoria concordia gignĭtur.

LECTIO XII - XIII (DUODECIMA – TERTIA DECIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в praesens, imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi дієслова: orno, ornāre; video, vidēre; mitto, mittĕre; finio, finīre.

2. Зробіть граматичний аналіз та переклад речень, поставивши присудок в минулому та майбутньому часах за зразком: Homērus poēta clarus est (erat, erit). Poēta fabŭlam narrat (narrābat, narrābit).

а) Discipŭli magistro epistŭlam scribunt. Magistri docent puĕros verba recte legĕre et scribĕre. Medĭci causas morbōrum invenīre student. Natūra est magistra nostra. Natūra nihil sine causa gignit.

б) Ager ab agricŏlis colĭtur. Etiam magna regna delentur. Memoria minuĭtur, nisi exercētur. In libris de vita antiquōrum populōrum narrātur. Si discipŭli bene student, laudantur.

3. У поданих нижче реченнях замініть а) активну конструкцію пасивною і б) пасивну конструкцію активною:

а) Romāni in praeliis saepe Gallos vincēbant. Tarquinius Romam muro cingēbat.

б) Patria nostra a nobis defendĭtur. Mortui a Romanis cremabāntur.

4. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

а) 1. Alexander Magnus, Philippi filius, claros magistros habēbat. 2. Apud Romānos antiquos castra vallo fossaque muniebantur. 3. In numĕro magistrōrum Alexandri clarus Graecōrum philosŏphus erat. 4. Magistri puerōrum Romanōrum plerumque servi Graeci erant. 5. Servōrum officia varia erant: alii terram colēbant, alii domi ministrābant, alii in agris laborābant, alii puĕros et puellas docēbant. 6. Templa deōrum et deārum apud Graecos et Romānos magnifica erant.

б) 1. In libris philosophōrum magnam copiam sententiārum egregiarum invenies. 2. Memoria virōrum clarōrum semper manēbit. 3. Si pericŭlum erit, ad arma vocabimĭni.

Dicta et sententiae

1. Clavus clavo pellĭtur. *Клин клином вибивають.*
2. Cogĭto, ergo sum. *Думаю, отже, існую.*
3. Dum spiro, spero. *Поки живу, надіюсь.*
4. Errāre humānum est. *Помилятися є людське (властиве людині).*
5. Inter arma tacent Musae. *Серед зброї мовчать музи.*
6. Lupus non mordet lupum. *Вовк не кусає вовка.*
7. Mala herba cito crescit. *Погана трава швидко росте.*
8. Tertium non datur. *Третє не дається.*
9. Quaerĭte et inveniētis. *Шукайте і знайдете.*

10. Qui semĭnat mala, metet mala. *Хто сіє зло, пожне зло.*[1]
11. Ut salūtas, ita salutabĕris. *Як вітаєш, так тебе вітатимуть.*
12. Nemo debet bis punīri pro uno delīcto. *Ніхто не повинен бути двічі покараний за одну провину.*
13. Verum amīcum pecunia non parābis. *Вірного друга грошима (за гроші) не набудеш.*

Тексти для перекладу

De perfidia punīta

Olim bellum erat inter Romam et Falerios. Romāni ante Falerios castra habēbant. Pueri Faliscōrum in bello extra oppĭdum exercebantur. Aliquando Faliscus quidam cum puĕris nonnullis in castra Romāna intrat et Romānis dicit: «Frustra oppidum nostrum oppugnātis. Armis non expugnabĭtis, sed dolo incŏlas superabĭtis. Puĕros vobis mando ac ita Romānis victoriam parābo». Sed Romāni respondent: «Contra ros arma habēmus, nunquam contra puĕros capiēmus. Semper *armis* pugnabāmus et pugnabĭmus».

De castris Romanorum

A Romānis castra ponebantur. Primum a tribūno locus capiebātur, ubi aqua et cibus inveniebantur. Deĭnde quadrātum spatium signabātur, et muniebātur. In mediis castris multa tabernacŭla ponebantur. In castris custodiae per vallum disponebantur. Itaque copiae secūrae dormiēbant in castris.

LECTIO XIV (QUARTA DECIMA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Подайте основні форми дієслів: crediderāmus, responsĕrat, momorderātis, venĕram, petivĕrant.

2) Провідміняйте в Plusquamperfectum indicatīvi actīvi дієслова: alo, alui, alĭtum, ĕre – годувати, augeo, auxi, auctum, ēre – збільшувати, facio, feci, factum, ĕre – робити, labōro, āvi, ātum, āre – працювати, reperio, reppĕri, repertum, īre – знаходити.

3) Визначте та перекладіть дієслівні форми: vicĕrat, defenderāmus, solvĕram, egerātis, laboravĕrant, fuĕras.

4) Проспрягайте в Perfectum, Plusquamperfectum, Futūrum II ind. act. дієслова: mitto, misi, missum, ĕre посилати; continuo, āvi, ātum, āre з'єднувати.

5) Визначте форму дієслів і перекладіть на рідну мову: fuistis, potuistis, misi, respondi, misērunt, expugnavērunt, putavĕrat, conscripsĕrat, scripsĭmus, potuerĭmus, collocavĕrint, interfuĕrint, tulērunt, tulĕrant, prodit, voluisti, voluĕras.

6) Прочитайте і перекладіть речення, вкажіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова.

a) Ad vos pater me misĕrat. Alexander Magnus Thebas delēvit, quae diu floruĕrant. Ante ejus victoriam nemo eum regem bonum appellavĕrat. Appellaverantne Caesărem regem ante ejus mortem? Ariovistus, rex Germanōrum, tertiam partem agri Sequanōrum occupavĕrat. Proserpĭnam, filiam Jovis et Cerĕri, Pluto uxōrem duxĕrat.

b) Bello longo patriam servavĕrant. Caesar ei munitiōni, quam fecĕrat, Titum Labiēnum legatum praefēcit. Caesar in campo novas legiōnes, quas in Galliā conscripsĕrat, instruxit. Caesar omnĭbus, qui arma tulĕrant, vitam concessit. Caesar pontem, quem in Rheno fecĕrat, paulo post rescĭdit. Causa belli fuit, quod Romāni agrum Sabīnum ferro ignique vastavĕrant. Cum Tullius rure rediĕrit, mittam eum ad te. Dolōrem, si non potuĕro frangĕre, occultābo. Germāni nonnullis annis ante Romānos Galliam intravĕrant et occupavĕrant. Haec tolerāre potuĕrat.

c) Horatio Coclĭti, quod insigni fortitudĭne Romam servavĕrat, cives grati aeneam statuam collocavērunt. Hunc timuērunt; illos terruĕrat. In adulescentiā remedia nostrārum culpārum vidēre non potuerāmus. In Asiā Caesar numquam vivĕre potuĕrat. In temporĭbus antīquis medĭci invenĕrant remedia multōrum morbōrum. Medĭci ejus ad eum cucurrērunt, sed mors eum superavĕrat. Medĭci Graeci multa de corpŏris humāni morbis scripsĕrant. Neque patrem tuum viděras, neque matrem.

d) Proserpĭnam, filiam Jovis et Cerĕris, Pluto uxōrem duxĕrat. Respondēbo tibi, sed non ante, quam tu ipse mihi responděris. Romāni Gallos, qui in Italiam

irrupĕrant, cecidērunt. Senŏnes Galli ad Clusium venērunt legiōnem Romānam castrăque oppugnatūri. Sententiam mutabĭtis, si omnia audiverĭtis. Si agrum non aravĕris, fruges frustra expectābis. Si te rogavĕro alĭquid, nonne respondēbis? Sine libertāte haec facĕre non potuĕrant. Sine virtutĭbus nihil facĕre potuerĭmus.

e) Talem habebĭmus fructum, qualis fuĕrit labor. Themistŏcles restituit muros, quos Persae delevĕrant. Tu heri ad me venīri promisĕras, sed non venīsti. Ubi alĭquid audivĕro, scribam ad te. Vanam gloriam qui sprevĕrit, habēbit veram. Vetĕres Romāni ante Caesărem vix nomen Britanniae cognovĕrant. Vi irae hic rex illos popŭlos superavĕrit. Virtūtem magnam patientiae in ejus morĭbus vidēre potuerāmus. Vitam patris servavĕrit.

LECTIO XV (QUINTA DECIMA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Перекладіть на рідну мову наступні лінгвістичні терміни: actīvum, conjugatio; conjunctīvus; futūrum I (primum); futūrum II (secundum); genus; gerundium; gerundīvum; imperatīvus; imperfectum; indicatīvus; infinitīvus; modus;numerus; participium; passīvum; perfectum; persona; plurālis; plusquamperfectum; praesens; prima; quarta; secunda; singulāris; supīnum; tempus; tertia.

2) Визначте за формою інфінітива тип відмінювання дієслів amāre, audīre, clamāre, condĕre, credĕre, debēre, dicĕre, docēre, ducĕre, errāre, habēre, legĕre, laudāre, mittĕre, movēre, parāre, scribĕre, sentīre, tenēre, servīre, vidēre, vincĕre.

3) За формою 1-ї особи однини утворіть інфінітив наступних дієслів; перекладіть їх на рідну мову. 1 дієвідміна: clamo, do, erro, numĕro, amo, accūso; 2 дієвідміна: habeo, moveo, teneo debeo, doceo; 3 дієвідміна: mitto, scribo, ago, cedo, credo, duco; lego, vinco, condo, dico, 4 дієвідміна: sentio, servio, audio, finio.

4) Провідміняйте у теперішньому часі дійсного способу активного стану (praesens indicatīvi actīvi) такі дієслова, перекладіть їх на рідну мову: ornāre, clamāre, labōrāre, laudāre, monstrāre, narrāre.

5) Визначте особу дієслів, дієвідміну, перекладіть на рідну мову; утворіть словникову форму (1 особа однини): dic-ĭ-mus, sunt, ama-s, scrib-u-nt, nega-t, habē-tis, mitt-i-t, audī-mus.

6) Визначте дієвідміну та основу praesentis verbi: absolve, ĕre – виправдовувати capio, ĕre – брати, захоплювати cio, īre – знати condemno, āre – засуджувати credo, ĕre – вірити deleo, ēre – руйнувати divido, ĕre – розділяти erro, āre – помилятися interrogo, āre – питати invenio, īre – знаходити libero, āre – звільняти munio, īre – укріплювати nescio, īre – не знати occupo, āre – займати quaero, ĕre – шукати respondeo, ēre – відповідати sedeo, ēre – сидіти sentio, īre – відчувати terreo, ēre – залякувати video, ēre – дивитися

7) Провідміняйте дієслова в praesens indicatīvi actīvi: ago, ĕre – робити, діяти consulo, ĕre – радитися impero, āre – панувати iubeo, ēre – наказувати noto, āre – зазначати punio, īre – карати reperio, īre – знаходити struo, ĕre – будувати

8) Прочитайте речення. Для іменників вкажіть словникові форми і визначте граматичну форму (відміну, число, відмінок). Для дієслів вкажіть першу і четверту основні форми, визначте особу і число. Перекладіть речення.

a) Ad amīcas saepe venīre debes. Agricŏla semper multum labōrat. Agricŏlae arant terram, nautae navĭgant. Agricŏlae terram colunt. Ambulāmus in silvā. Amīca epistŭlam scribit et Juliae mittit. Amīcae fabŭlam legunt. Bene discĕre debēmus. Bene laborāre debētis. Bene legĕre et scribĕre debes. Copiae insŭlam irruunt. Culpam negas. Diāna sagittas habet. Discipŭlae audiunt, quod magistrae dicunt. Dum vivĭmus, laborāre debēmus. Etiam bestia memoriam habet. Fabŭla puellae placet. Fabŭlam amīcis narrāmus.

b) Fabŭlas poētārum libenter legĭmus. Filia epistŭlam legit. Fortūna regit vitam, non sapientia. Honeste vivit. In Graecia et in Italia vides statuas Minervae et Diānae. Incŏlae Graeciae ab insŭla ad insŭlam navigāre debent. Incŏlae Siciliae agricŏlae et nautae sunt. Incŏlae terrae natūram scientiis supĕrant. Incŏlae terrae silvas amant. Juste judicāre debētis. Laborare debēmus. Luna saepe figūram littĕrae C habet. Luna et stellae noctu terram illustrant. Magistra puellis fabŭlam narrat. Minerva est dea pugnārum et item littĕras amat.

c) Minerva hastā pugnat. Natūram superāre debēmus. Nautae in insŭlam veniunt. Nautae navĭgant, agricŏlae terram arant. Nautae vivunt in insulā. Neque copiam, neque inopiam minuit avaritiam. Nihil audīmus. Non semper bene labōrat. Non semper lunam videmus: umbra terrae interdum obscūrat lunam. Nunquam male labōro. Patriam amāmus et defendĭmus. Patriam amāre et defendĕre debēmus. Poētae fabŭlas narrant. Pro patriā pugnāmus. Promittis ad cenam venīre et non venis. Puella jam littĕris studet. Puellae bene scribunt.

LECTIO XVI – XVII (SEXTA DECIMA – SEPTIMA DECIMA)
Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Утворити всі види інфінітивів від дієслів: accuso, āvi, ātum, āre – звинувачувати, punio, īvi, ītum, īre – карати, rego, rexi, rectum, ĕre – керувати, video, vidi, visum, ēre – дивитися, бачити.

2) Визначити форми інфінітивів: condidisse, condĭtum esse, conditūram esse, defendĕre, intelexisse, laudāri, regi, lectūrus esse, valēre, victum iri.

3) Поставити речення залежно від дієслова scio або безособового виразу constat: Cicĕro orātor maxĭmus est. Ignorantia legis non est argumentum. Hic homo prudentissĭmus est.

4) Скласти речення зі зворотом Nominatīvus cum infinitīvo за допомогою сентенцій і дієслова fertur (кажуть): Avārus semper eget. Historia est magistra vitae. Labor omnia vincit. Omne initium difficĭle est. Repetitio est mater studiōrum.

5) З поданих речень утворити синтаксичний зворот Accusatīvus cum infinitīvo: Homĭnes antiqui putābant. Dei orbem terrārum regunt. Thales docēbat. Omnia constat ex aqua.

6) Прочитайте і перекладіть речення, вкажіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова:

a) Ad meam rem id interesse putāvi. Aedui frumentum dare jussi sunt. Amīcus aegrōtus esse putabātur. Antīqui putābant post mediam noctem vera esse somnia. Audio sorōrem meam carmen cantāre. Aurōrā audiam aves vocĭbus claris cantāre. Caesar milĭtes pontem paucis diēbus factūros esse sperāvit. Caesar naves undĭque ex finitĭmis regionĭbus jubet convenīre. Caesar portas claudi milĭtesque ex oppĭdo exīre jussit. Cicĕro vidētur omnes oratōres eloquentiā superavisse.

b) Constat leōnem regem ferārum esse. Constat terram circum solem movēri. Consuetūdo et mos vim legis habēre videntur. Cujus hīc vocem audīre videor? Cum amīcos elĭgis, diligentem te esse oportet. Desipĕre vidēris. Dux castra munīri jussit. Epicurēi contendunt deos nihil mortalia curāre. Facta plus valēre quam dicta existimantur. In Siciliā te natum esse dixisti. Jam antīqui putābant victōriam amāre curam. Jussus est id facĕre. Legem brevem esse oportet. Leo rex ferrārum esse a poētis putātur. Magister videt discipŭlos bene intellegĕre.

c) Milĭtes castra ponĕre jussi sunt. Navigantĭbus movēri videntur ea, quae stant. Nego quemquam tibi magis amīcum, quam me. Nemo nostrum dicĕre potest se nunquam peccavisse. Non vidēmur esse victūri. Nonnulli philosŏphi antīqui deos esse negābant. Notum est arbŏres magnas diu crescĕre. Pater filio dixit se aegrōtum esse. Perdīcum vita ad sedĕcim annos durāre existimātur. Puer dicit fabŭlas poētārum libenter legi. Quem defendis, sperat se absolūtum iri.

d) Qui tacent, consentīre vidētur. Quisquis magna dedit, voluit sibi magna remitti. Romŭlus in caelum receptus esse existimabātur. Satisfacĕre rei publĭcae vidēmur. Scio amīcum meum bene cantāre. Spero te multos libros lectūrum esse. Suebi centum pagos habēre dicuntur. Thales aquam dixit esse initium omnium. Thales primus defectiōnem solis praedixisse fertur. Vetāmur venīre. Victōrem a victo superāri saepe vidēmus. Videmĭni non satis intellegĕre, quae dixi. Videntur ii victūri esse. Vivĕre cornīces dicuntur multos annos.

LECTIO XVIII
(OCTAVA DECIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Утворіть participium praesentis activi, gerundivum, participium perfecti passivi та participium futuri passivi від дієслів: orno, video, lego, punio.

2. З поданих у вправі 3-ій речень випишіть дієприкметники та gerundivum і поставте їх в Nom. sing.

3. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

a) 1. Bellum scriptures sum, quod populous Romanus cum Iugurtha rege Numidarum, gessit. 2. Catilina et eius socii bellum civile moturi sunt. 3. Caesar pontem trans Rhenum facturus et exercitum suum in Germaniam traducturus erat. 4. Librum lectures sum, quem mihi amicus dedit. 5. Qui imperaturus est alio, ipse prius oboedire debet.

b) 1. Aegrotus diligenter curandus est. 2. Amici nobis amandi sunt. 3.Caesari uno die multa agenda errant. 4. Commune periculum omnibus civibus depellendum est. 5. Cuique suo condicio utendum est. 6. In omnibus rebus nobis modus adhibendus est. 7. Militi simper corpus exercendum est. 8. Nobis discendum est, quamdiu vivimus. 9. Omnibus civibus obtemperandum est legibus patriae suae.

c) 1. Crescente periculo crescent vires. 2. Galli nullo defendente in urbem Romam invaserunt. 3. Hoste appropinquante cives portas clauserunt. 3. Incipiente vere flores apparent. 4. Pace florente artes florent. 5. Persis appropinquantibus Athenienses resistere constituerunt. 6. Reluctante natura labor difficilis est. 7. Alpibus ab Hannibale superatis Romani timore pertrerriti sunt. 8. Bello Helvetorium confecto totius fere Galliae legati ad Caesarem convenerunt. 9. Castris munitis Caesar ad oppugnationem se comparare coepit. 10. Caesar Gallis devictis Romam adiit. 11. Milites signo datoimpetum fecerunt. 12. Troia capta Aeneas in Italiam venit. 13. Troia capta Graeci domum reverterunt. 14. Caesare imperatore bellum Gallicum gestum est. 15. Duce vivo milites fortiter pugnant. 16. Me puero motus terrae fuit.

Dicta et sententiae

1. De gustibus non est disputandum. Про смаки не сперечаються.

2. Duobus litigantibus tertius gaudet. Коли двоє сваряться, третій радіє.

3. Latrante uno latrat statim et alter canis. Коли гавкає один, зразу ж гавкає і другий собака.

LECTIO XIX – XX
(UNDEVICESIMA – VICESIMA)

Граматичні завдання та речення для перекладу

1. Запишіть основні форми дієслів: orno, veto, video, habeo, lego, mitto, munio та утворіть інфінітиви.

2. Поставте логічний присудок звороту Accusatīvus cum infinitīvo у минулому та майбутньому часах:

Putu meum fratrem dormire. Scio tea mare. Notum est lunam circum terram moveri.

3. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. Antīqui putābant sensus in capĭte collocātos esse. 2. Augustus carmĭna Vergilii cremāri contra testamentum eius vetuit. 3. Caesar iubet milĭtes pontem facĕre. 4. Caesar tradit disciplīnam druĭdum in Gallia repertam esse. 5. Caesar dixit delectum verbōrum esse origĭnem eloquentiae. 6. Cicĕro magnam frumenti vim e Sicilia Romam advēhi iusit. 7. Ex tuis littĕris cognōvi te Romam venīre non potuisse. 8. Germāniantīqui vinum ad se importāri non sinēbant.

ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

De terris Europae

Multae terrae in Europā sunt. Varia est terrārum natūra, nam aliae terrae, ut Hungaria, multaeque aliae terrae plerumque planae sunt, aliae autem, ut Graecia, Italia, Helvetia, montuōsae. Aliae terrae frigidae, aliae calĭdae sunt. Nonnullae Europae terrae, ut Britannia, Islandia, Hibernia in insŭlis sitae sunt, nonnullae, ut Italia, Graecia, Hispania – in paeninsŭlis. Dedea Diāna Diāna est silvārum dea et domĭna. Bestias feras dea sagittis necat. Sed cervae Diānae gratae sunt. Diāna cervārum patrōna est et cervas a bestiis feris servat. In silvis statuae Diānae sunt. Magnā cum curā feminae statuam deae rosārum corōnis ornant. До 3-4 тем De Roma antīqua In chartā Italia formam calcei habet, Italia est magna paeninsŭla Europae. Latium in Italiā est. Incolae Latii Latlni sunt. Roma condĭta est in Latiō in sinistrā ripā fluvii Tibĕris saeculō octāvō ante aeram nostram. Initio parvum oppidum est. Primae casae in Palatīnō aedificātae sunt. Primo altus murus oppĭdum non munit. Rex Servius Tullius saeculō sexto ante aeram nostram non altum murum praesidio Romae aedificat. De popŭlo Romāno Popŭlus Romānus est popŭlus Italĭcus antīquus. Latīni, Sabīni et Etrusci sunt etiam popŭli Italĭci antīqui. Latīni, Sabīni, Etrusci finitīmi sunt popŭlo Romāno. Latīni diu adversarii Romanōrum sunt. Popŭlus Romānus saepe bellat et vicos finitimōrum delet et occŭpat. Rustĭci Latīni et Sabīni vicos suos amant et popŭlum Romānum a vicis suis arcent. Semper arāre et bellāre debent. Semper debent parāti esse et adversarios arcēre. Ab Etruscōrum popŭlo Romānos fluvius sepărat. Multi popŭli Etruscis parent. Postea Romāni domĭni sunt Etruscōrum et ceterōrum populōrum Italicōrum.

De bello

Belli principium saepe parvum est, magnum est damnum belli. Bellum campos, oppida, terras vastat. Bella aut externa aut domestĭca sunt. Magnum est damnum bellōrum domesticōrum. Viri boni cavent bellum domestĭcum. Praeterea bell a sunt iusta aut iniusta. Iustum bellum victoriam praebēre debet. Pericŭlum belli magnum est. Popŭlus Romānus multa bella gerit. De Minerva Minerva sapientiae dea est. Noctua et olea Minervae sacrae sunt. Dea imprīmis magistris et discipŭlis favet. Minerva impigris discipŭlis subvĕnit, pigros punit. Praeterea Minerva iustum bellum curat. Popŭlus Romānus, cum bella gerit, saepe Minervae sacra parat. Si bellum iustum est, dea popŭlo Romāno victoriam praebet. Minerva tunĭca et palla amicta est, praeterea lorīcam et galeam gerit. Laevo urnĕro hastam sustĭnet. Dextra Minerva stilum, sinistra ceram tenet. De bellō Troiānō Marcus libros Vergilii de bello Troiāno et de Aeneā, Romanōrum proavō, legit: “Graeci Troiam invādunt. Troiāni diu se defendunt”. Graeci Troiam vincĕre non possunt. Tum magnum equum ligneum aedificant et utĕrum equi viris armātis implent. Equum in orā relinquunt et navĭgant. Troiāni ex oppĭdo evādunt et equum cum viris armātis in oppĭdum trahunt. Nocte, cum Troiāni dormiunt, Graeci ex utĕro equi evādunt, Troiae portas aperiunt. Cetĕros Graecos in oppĭdum immittunt et Troiam incendunt. Turn dea Venus Aeneam fugĕre et novam patriam quaerĕre iubet. Aeneas igĭtur deōrum mandāto oboedit et cum paucis amīcis Troiam relinquit et post multos annos in Latium advĕnit. Itaque

Troiani profŭgi in Italia remanent et Aeneas est proavus Romanōrum. До 6 теми Veto. Vetāmus. Disco. Discĭmus. Bene discis. Bene discĕre debētis. Non semper bene discunt. Quid narras? Cur male scribis? Bene legit, sed male scribit. Tacēre non debes. Dum vivĭmus, laborāre debēmus. Nolīte tacēre, si dicĕre debētis. Nolī dicĕre, quod nescis. Nolī audīre, quod dicunt. Non audīmus, quod dicĭtis. Dum vivis, sperāre debes. Cogĭtat, ergo est. Cogitāmus, ergo sumus. Qui quaerit, repĕrit. Dum spirātis, sperātis. Vivĕre est cogitāre. Vivĕre est militāre. Dicĕre pro et contra. Dicĕre non est facĕre. Vide supra! Nolīte vetāre! Aut absolvis, aut condemnas. Aut absolvunt, aut condemnant. До 7 теми De Romŭlo et Remo Romŭlus et Remus filii Rheae Silviae sunt, gemĭni ex familia regia. Ut fama est, pater puerōrum Mars, deus belli est. Amulius, vir duri anĭmi, puĕros necāre studet. Imperio Amulii gemĭni in alveo ponuntur et in fluvium iaciuntur. Sed puĕri a deis servantur. Subĭto lupa advĕnit et gemĭnos nutrit. Deinde puĕri a Faustulō inveniuntur et educantur. Postea Roma a Romulō et Remō condĭtur. De Thesēo et Ariadna In insŭla Creta, ubi regnat Minos, Daedălus labyrinthum magnum aedifĭcat. Labyrinthus a saevō monstrō Minotaurō custodītur. Aegēus, rex Attĭcae, tribūtum pendet in Cretam. Septem pueros et puellas mittĕre debet ad victĭmas monstro. Misĕri a Minotaurō statim devorantur. Thesēus, filius Aegēi, proponat sibi bestiam necāre et patriam ab horrĭda poena liberāre. Itaque cum sociis suis in Cretam advĕnit. Ibi Ariadna, filia Minois, adiuvāre eum constituit atque filum longum et gladium mirum donat. In labyrinthō Thesēus alligat filum ad portam et ita certa via servātur. Gladio miro Minotaurum necat. Theseus fili auxilio ex labyrinthō venit. До 8 теми De nominĭbus Romanōrum Civĭbus Romānis tria nomĭna erant: primum erat praenōmen, secundum nomen gentīle, tertium cognōmen, Fundamentum nomĭnis Romāni erat nomen gentile. Nomen gentīle – genus, cognōmen – singŭlas familias commūnis genĕris significābant. Ita Cicerōni, claro Romanōrum scriptōri, praenomen erat Marcus, nomen gentīle Tullius, cognōmen Cicĕro. Numĕrus praenomĭnum erat parvus. Itaque Romāni in libris pro praenomĭne plerumque unam littĕram usurpābant, ut pro Lucio L., pro Marco M., pro Publio P. De morĭbus Romanōrum Apud Romānos mos erat imprīmis deos rusticos implorāre, Iuppĭter et Tellus, ut Terram matrem appellābant, in summis honorĭbus erant. Nam Tellus herbas et arbōres creābat, Iuppĭter autem fructus agrōrum servābat. Ad honōrem Telluris Romāni ludos dabant, muliĕres templa deae florĭbus ornābant. Etiam alios deos rusticos, ut Solem et Lunam, Romāni celebrābant.

De conditorĭbus Romae

Titus Livius, clarus scriptor Romānus, in libris suis, qui “Ab urbe condita” appellantur, fabŭlam de Romŭlo et Remo, conditorĭbus Romae narrat. Numĭtor, rex Albae Longae, a fratre Amuliō regno privātur. Amulius quoque nepōtes Numitōris Romŭlum et Remum in flumĭne demergĕre iubet, sed ministri regis ei non parent et puĕros in flumĭnis ripa ponunt. Ibi lupa pueros invĕnit et nutrit. Postea Romŭlus et Remus a Faustŭlō, pastōre regio educabantur. Paulo post Faustŭlus fratrĭbus veritātem apĕrit. Fratres Amulium occidunt et regnum Numitōri avo reddunt. Romŭlus autem postea rex civitātis fit et condi t urbem novam. Urbem a suo nomĭne Romam appellat.

De aree Capitolīna

Arx Capitolīna sita erat in monte Capitolīno. Arx muros firmos et altos habēbat; sita erat in media urbe, erat praesidium et refugium civium in bello et in pericŭlis. In arce Capitolīna magnifĭcum templum Iovis erat. Custōdes arcis Capitolīnae milites erant. In arcĭbus firmis vita omnium civium et aliōrum homĭnum tuta erat.

De Iove

Iuppĭter erat domĭnus coeli et terrae. Poëtae Graeci Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. Et dei et homĭnes Iovem timebant. Iuppĭter in Olympo habitābat et cum fratrĭbus mundum gubenābat. In tutēla lovis praecipue reges erant. Iuppĭter auctor erat legum humanārum. Fratres lovis erant Neptūnus et Pluto, sorōres Iuno, Ceres, Vesta. Bestiae nonnullae deis sacrac erant, ut aqŭila Iovi, pavo Iunōni, equus Neptuno. Ex arborĭbus oliva Minervae sacra erat, Apollĭni laurus, Plutōni cupressus.

De nummis Romanōrum

In multis Romanōrum nummis unā ex parte Minervae caput, ex altĕra – navis imago erat. Itaque puĕri Romāni ludum, qui "caput aut navis" nominabātur, agebant. Erant etiam alii nummi. In unā parte eōrum littĕrae erant, verbum "Roma" formantes, ex adversā parte – Victoriae deae imago, duos aut tres equos agentis.

De Appio Claudio

Romae erat vir, Appius Claudius nomĭne. Magnum et longum aquaeductum aedificāvit. Romāni hunc aquaeductum ab eius nomĭne appellavērunt. Aquaeductus aquam bon am in urbem Romam portāvit. Appius Claudius etiam longam et bonam viam ad oppidum Capuam Italiae aedificavit. Romāni hanc viam "Via Appia" appellavērunt. Erant multae aliae viae in Italia, sed via Appia clarissĭma erat. Via et aquaeductus in Italia hodie manent.

De Iunōne

Pavo ad Iunōnem, Iovis uxōrem, olim venit et deam accusāvit. "Dea, – inquit, – miser sum. Pulchras quidem pennas habeo, pedes autem ridicŭlos. Omnes runs incŏlae aspĕram vocem meam contemnunt. Cur avi tuae tam saeva fuisti?" Iuno autem respondit: "Stulta verba dicis. Dei nonnullis animalĭbus iucundam vocem, paucis insigne corpus, leōni virtūtem, pavoni pennārum pulchritudinem concessērunt. Miser non es, sed ingrātus et superbus. Si deos accūsas, ad potentem Iovem te ducere malo: etiam pulchras pennas tibi eripĕre potest"

De Romanōrum servis

Romāni magnŭm numĕrum servōrum habēbant. Familia Romāna ex domĭnis, libĕris et servis constābat. In familia Romāna primum locum vir obtinēbat, qui pater familiae appellabātur. Servos Romāni bellis sibi parābant. Primo in Roma parvus numĕrus servōrum erat, nam ager non solum a servis, sed etiam a domĭnis colebātur. Postea tamen servōrum turba multiplicabātur. Servi libĕri non erant, etiam filii servōrum servi esse debēbant. In villis, latifundiis, metallis Romanōrum opulentōrum servi laborābant. Servōrum officia in Roma varia erant: alii terram in latifundiis colēbant, alii domi ministrābant, alii in ludis gladiatoriis se exercēbant. Multi Graeci, viri docti, erant servi Romanōrum. Graeci servi morbos curābant et sanābant, liberos Romanōrum educābant, pueros docēbant. Narrābant pueris de

Claris poëtis Graecis, ut de Homērō et Hesiŏdō, et de philosophis, ut de Democrĭtō et Pythagŏra, et de aliis viris doctis. Domĭni servos suos verbis malis monēbant et flagellis verberābant. Nonnunquam servi arma capiēbant, itaque Romāni dicēbant: "Totĭdem inimīci sunt, quot servi".

De Minerva

Minerva dea sapientiae, belli et armorum erat. Ex cerĕbro Iovis nata inter ceteras deas consilio et prudentia atque pudicitia praestabat. Noctua et olea Minervae sacrae erant. Minerva a Graecis Athenārum patrona putabātur. Dea imprīmis magistris et discipŭlis favēbat. Minerva impigris discipŭlis subveniēbat, pigros puniēbat. Praeterea Minerva iustum bellum curābat. Saepe sacra a popŭlō Romāno Minervae parabantur. Si bellum iustum erat, Minerva popŭlo Romāno victoriam praebēbat. In foro statua Minervae erat. Minerva tunĭca et palla amicta erat, praeterea lorĭcam et galeam gerēbat. Laevo umĕro hastam sustinēbat. Dextra Minerva stilum, sinistra ceram tenēbat. Tota Attĭca in Minervae tutēlā erat.

APPENDIX

ГІМН «ГАУДЕАМУС» (GAUDEAMUS)

Пісня з'явилася в XIII або XIV столітті, або в Гейдельберзькому, або в Паризькому університеті (Себастьян Брант згадує гімн 1267 під назвою «Gaudeamus igitur»). «Гаудеамус» сходить до жанру застільних пісень вагантів -середньовічних бродячих поетів і співаків, серед яких були і студенти. Протягом декількох століть пісня передавалася усно і тому має багато варіантів. У друкованому вигляді текст «Гаудеамуса» вперше з'явився в 1776 році, а в 1781 мандрівний письменник Кіндлебен (Christian Wilhelm Kindleben) надав йому форму, що збереглася до теперішнього часу. Відомий мотив пісні затвердив, ймовірно, композитор XV століття Йоханнес Окегем (або Окенгейм).

Gaudeamus igitur, Juvenes dum sumus! Post jugundam juventutem, Post molestam senectutem - Nos habebit humus.	Отже, будемо веселитися, Поки ми молоді! Життя пройде, вичерпаються сили, Чекає всіх смертних морок могили - Так велить природа.
Ubi sunt, qui ante nos In mundo fuere? Vadite ad Superos, Transite ad Inferos, Ubi jam fuere!	Де ті, які раніше Нас жили в світі? Підіть на небо, Перейдіть в пекло, Хто хоче їх побачити.
Vita nostra brevis est, Brevi finietur. Venit mors velociter, Rapit nos atrociter, Nemini parcetur!	Життя наше коротке, Скоро воно скінчиться. Смерть приходить швидко, Забирає нас безжалісно, Нікому пощади не буде.
Vivat Academia! Vivant professores! Vivat membrum quodlibet! Vivant membra qualibet! Semper sunt in flore!	Хай живе університет, Хай живуть професора! Хай живе кожен студент, Хай живуть всі студенти, Так вічно вони процвітають!
Vivant omnes virgines, Graciles, formosae! Vivant et mulieres, Tenerae, amabiles, Bonae, laboriosae!	Хай живуть всі дівчата, Витончені і красиві! Хай живуть і жінки, Ніжні, гідні любові, Добрі, працьовиті!

Vivat et respublica
Et qui illam regint!
Vivat nostrum civitas,
Maecenatum caritas,
Qui nos hic protegint!

Pereat tristitia,
Pereant dolores!
Pereat Diabolus,
Quivis antiburschius,
Atque irrisores!

Хай живе і держава,
І той, хто ним керує!
Хай живе наше місто,
Милість меценатів,
Що нам протегує.

Так зникне печаль,
Так загинуть скорботи наші,
Так загине диявол,
Всі вороги студентів
І усміхнені над ними!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабичев Н. Т., Боровский Я. М. Словарь латинских крылатых слов. Москва: Русский язык, 2003. 960 с.
2. Винничук Лидия. Латинский язык. Самоучитель для студентов гуманитарных факультетов университетов и педагогических вузов. Москва : Высшая школа, 1980. 325 с.
3. Гончарова Н. А. Латинский язык. М., 1999.
4. Гончарова Н. А., Щербакова И. М. Из античной мудрости. Мн., 1995.
5. Дворецкий И. Х. Латинско – русский словарь. Москва: Русский язык. 1976. 1096 с.
6. Жовківський А. М.та ін. Мудрість народна – мудрість міжнародна. Прислів'я, приказки, крилаті вислови та мовні звороти девятьома мовами. Чернівці: Рута, 2004. 256 с.
7. Кобилянский Юліян. Латинсько-український словник. Київ, 1998. 710 с.
8. Козаржевский А. Ч. Учебник латинского языка. М., Изд-во Моск. Унта, 1981. 312 с.
9. Латинский язык: Учеб. для пед. ин-тов по спец. "Иностранный язык" /В. Н. Ярхо, Н. Л. Кацман и др.: под ред. В. Н. Ярхо, В. И. Лободы. 7-е изд., стер. Москва: Высшая школа. 2005. 384 с.
10. Литвинов В. Д., Скорина Л.П. Латинська мова. Підручник для вузів. К.: Вища школа, 1990. 247 с.
11. Маслюк В. П., Оленич Р. М. Латинська мова. Львів : Вища школа, 1975. 215 с.
12. Морошану Л. І., Нікітіна І. В. Практичний курс латинської мови: Методичний посібник для спеціальності 6.030500 «Переклад». Одеса, МГУ, 2012. 56 с.
13. Морошану Л. І., Нікітіна І. В. Таблицы спряжения глаголов в латинском языке: Методическое пособие для студентов Международного гуманитарного университета. Одесса, МГУ, 2013. 36 с.
14. Петрова Г. В. Латинсько-український словотвірний словник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010.
15. Петрученко О. Латинско-русский словарь. М., 1994.
16. Покровская З. А., Кацман Н. Л. Латинский язык: Учебник для вузов (упражнения, тексты с методическими рекомендациями по их анализу и переводу). М.: Высшая школа, 1987. 368 с.
17. Ревак Н. Г., Сулим В. Т. Латинська мова. Львів: ЛПУ ім. Івана Франка, 2002. 240 с.
18. Розенталь И. С., Соколов В. С. Учебник латинского языка: для юридических вузов и факультетов. М.: НОРМА, 2000. 319 с.
19. Скорина Л. П., Чуракова Л. П. Латинська мова для студентів-юристів. Київ: Вища школа, 1995. 255 с.
20. Тананушко К. А. Lingua Latina: Учебник латинского языка. Минск: Харвест, 2012. 385 с.

21. Тарасова А. М. Словарь латинских юридических фраз и терминов. Одесса: Юридическая литература, 2003. 42 с.
22. Тарасова Г. М. Навчальний посібник з латинської мови для студентів юридичних інститутів та факультетів ОНЮА (Практ. курс). Одеса: Юридична література, 2004. 96 с.
23. Яковенко Н. М., Трипуз В. М. Латинська мова. Київ: Вища школа, 1993. 359 с.

Інформаційні ресурси

1. Зарембо О. С. Латинский язык: учебно-метод. пос. для иностранных студентов вузов, обучающихся по специальности «Русская филология» / под ред. Г. И. Шевченко. Минск : БГУ, 2011. 170 с. URL: http://prepod.nspu.ru/mod/resource/view.php?id=33605
2. Риторика для Геренния. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%8F
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80

Навчальне видання

Герасименко *Ольга Юріївна*

Кафедра іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

ЛАТИНСЬКА МОВА

Формат 60×84/8. Ум. др. арк. 6,75

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
50005, Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг, вул. Трамвайна, 16.
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4929 від 07.07.2015 р.